

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI

RECEP KÜÇÜK

SÜNBÜL-ZÂDE VEHBÎ'NİN FARŞÇA DİVANÇESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. ADNAN KARAIŞMAİLOĞLU

KIRIKKALE – 2010

SÜNBÜL-ZÂDE VEHBÎ'NİN FARSÇA DİVANÇESİ

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

دانشگاه قیریق قلعه
انستیتوی علوم انسانی
گروه زبانها و ادبیات شرقی

رجب کوچک

دیوانچه فارسی سنبلزاده وهبی

رساله فوق لیسانس

براهنمایی استاد عدنان قارااسماعیل اوغلی

قیریق قلعه ۲۰۱۰

دیوانجہ فارسی سنبلزادہ وہبی

ÖZGEÇMİŞ

1970'de Samsun'un Terme ilçesinde dört çocuklu bir ailenin ilk çocuğu olarak dünyaya geldi. İlk, orta ve lise tahsilini burada tamamladı. 1991 yılında Trakya Üniversitesi Kırklareli Meslek Yüksek Okulu Halı Desinatörlüğü bölümünden mezun oldu. 1993-1997 yıllarında Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı bölümünde okudu. Mezun olduğu yıl Kırıkkale Üniversitesi'nde aynı bölümde Yüksek Lisans programına başladı. Aynı zamanda ticaretle meşgul oldu. Bu meşguliyeti 2004 yılında Yurt Müdürlüğü Yapmaya başlayıncaya kadar devam etti. Bazı sebeplerden dolayı bırakmak zorunda kaldığı Yüksek Lisans Programına 2009 yılında geri döndü ve mezun oldu. Halen Yurt Müdürü olarak görev yapmakta, evli ve üç çocuk babasıdır.

ÖZET

Sünbül-zâde Vehbî; XVIII.yy.'da yaşamış Osmanlı şâirlerindendir. Doğum tarihi bilinmeyen şâir, Maraş'ın Sünbül-zâdeler ünvânı ile bilinen bir ulemâ ailesine mensup olarak dünyaya gelmiştir. Vehbî ilk eğitimini Maraş ulemâsından almış, sonra İstanbul'a gidip orada eğitimine devam etmiştir. Çalışma hayatına müderrislikle başlayan şâir bir çok yerde kadılık görevlerinde bulunmuştur. Döneminin ileri gelen şahsiyetlerine kasideler ve tarihler sunarak kendisini tanıtmıştır. Elçilik görevi gereği İran'da da bulunmuş, Farsça'nın inceliklerine vakıf olmuş, bu birikimini Tuhfe-i Vehbî isimli eseri ile ortaya koymuştur. Verdiği eserler ayrıca Arapça'yı da iyi derecede bildiğini göstermektedir.

Hayatının konu edinildiği kaynaklara bakıldığında, hayat tarzından dolayı bulunduğu görevlerden defalarca uzaklaştırılmış, idam cezasına çarptırılmış fakat dönemin padişahına sunduğu kasideler sayesinde affedilmeyi başarmıştır. Padişahın başka sadrazam Râgıp Paşa ve şeyhülislam Esad-zade Şerif Efendi gibi, devletin ileri gelenlerine de kasideler sunmuş, içinde bulunduğu sıkıntılı durumu ve onlardan beklentilerini dile getirmiştir. Yaşantısı, gezip gördüğü yerler ve münasebette olduğu kişilerle ilişkileri eserlerine de yansımış, eserlerinin konularını belirlemiştir. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerden oluşan Divan'dan başka, Lûtfiye-i Vehbî, Tuhfe-i Vehbî, Nuhbe-i Vehbî, Şevkengiz ve Münşeât gibi eserleri de vardır.

Nazmın her türünde örnekler veren Sünbül-zâde Vehbî'nin Farsça Divançe'sinin tenkitli metnini içeren bu çalışmada şâirin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği ele alındı. Çalışmamıza konu olan Farsça Divançe 54 gazel, 3 kasîde, 2 mesnevî, 3 tahmis, 23 kıt'a, 28 rubâ'i, 2 müfred ve 1 tarih'ten oluşmaktadır. Bu Divançe'de gazeller 428 beyit, kasîdeler 47 beyit, mesneviler 163 beyit, tahmisler 23 bend, kıt'alar 46 beyit, ruba'iler 56 beyit ve tarih 15 beyittir.

ABSTRACT

Sunbul-zade Vehbi is among the Ottoman poets who lived in 19th century. The poet, whose birth date is unknown, belongs to a scholarly family known as Sunbul-zades of Maras. Vehbi received his early education at the hands of the Ulema of Maras, and then went to Istanbul to continue his education. The poet started his career as a professor and worked as a judge in several places. He became famous by writing poems and histories for important people of his time. He went to Persia as a diplomat, improved his Farsi, and he wrote about his experience in his work titled Tuhfe-i Vehbi. His works demonstrate that his Arabic is in advanced level as well.

According to the sources about his life, he was dismissed from his jobs several times because of his life style, convicted to capital punishment but he was able to acquire forgiveness because of the poems he presented to the Sultans of his time. Other than the sultan, he wrote poems for the important people, such as the grand vizier Ragip Pasha and the grand mufti Esad-zade Serif Efendi, stating his difficulties and his expectations from them. His life, places he traveled and the people he interacted with influenced and constituted the subjects of his works. Among his works are the Divan that encompasses the Arabic, Persian and Turkish poems, Lutfiye-1 Vehbi, Tuhfe-1 Vehbi, Nuhbe-1 Vehbi, Shevkengiz and Munsheat.

This study critically analyzes the text of the Persian Divan of Vehbi, who produced all kinds of poems of his time, as well as his life, his works and his literary value. The aforementioned Persian Divan is comprised of 54 gazels, 3 kasides, 2 mesnevis, 3 tahmises, 23 kit'as, 28 rubâ'is, 2 mufreds, and 1 tarih. In this Divan, the gazels are 428 couplets, kasides are 47 couplets, mesnevis are 163 couplets, tahmises are 23 couplets, kit'as are 46 couplets, rubâ'is are 56 couplets, and the tarih is 15 couplets.

KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım “ Sünbül-zâde Vehbî'nin Farsça Divançesi” adlı çalışmamı, ilmî ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibâret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

20.01.2010

Recep KÜÇÜK

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın ana konusunu XVIII. yy. Osmanlı şâirlerinden Sünbül-zâde Vehbî'nin Farsça Divançesinin tenkitli metni teşkil etmektedir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.1256 ve T.2925/1, Süleymaniye Kütüphanesi- Es'ad Efendi Bölümü 2713 numaralarda kayıtlı üç yazma nüsha üzerinden neşre hazırlanan bu çalışmada aynı zamanda 1253 (1837)'de Bulak Matbaasında basılmış bir taş baskıdan da istifade edilmiştir. Şâirin, divan şiirinin büyük üstatlardan mahrum olduğu bir dönemde yaşamış olması, kendisinin kolayca ön saflarda görülmesini sağlamıştır. Özellikle eski şiirin tanınmış simalarından olan Vehbî, nazma hâkim ve kolayca şiir söyleme kudretine sâhip bir şâirdir.

XVIII. yy'ın önemli şâirlerinden Sünbül-zâde Vehbî'nin edebî özelliği ve şiirlerindeki üslubu üzerinde çalışmalarda bulunacaklara sağlıklı bir metin sunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Osmanlı şâirlerinin Farsça şiirleri açısından da incelenmesine yardımcı olacağına inanılan bu çalışmanın istifadeye sunulması, kültür ve edebiyat tarihimizin kaynaklarının daha iyi anlaşılması açısından da önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında; XVIII.yy'da Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu sosyal, siyasal ve ekonomik durumla kültürel ve dînî yapı hakkında kısaca bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde; ulaşabildiğimiz kaynaklardan ve kendi şiirlerinden istifade edilerek Sünbül-zâde Vehbî'nin hayatı, eserleri, edebî kişiliği ve üslubu hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde; Farsça Divançenin yazma nüshalarının tavsifleri, yazma nüshaların imlâ özellikleri, neşre hazırlanan metnin imlâ özellikleri, şiirlerinde işlediği konular, şiirlerinde adı geçen tarihî şahsiyetler, kullandığı nazım şekilleri ve vezinler, üçüncü bölümde ise Farsça Divançenin tenkitli metni ve indeks yer almaktadır.

Tenkitli metinden oluşan üçüncü bölümde, sayfanın sol tarafındaki rakamlar beyit numaralarını, sağ tarafındaki rakamlar ve harfler, istinsah kaydının bulunması sebebi ile çalışmamızda ön plânda tuttuğumuz İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.1256 numarada kayıtlı yazmada olmayan fakat bizim verdiğimiz sayfa numaralarını göstermektedir. Manzumelerin başlarında şiirlerin bahirleri ve vezinleri yer almış, nüshaların farklılıklarını gösteren varyantlar, sayfa altlarında dip not olarak belirtilmiştir. Şâirin, Sâib-i Isfahanî'nin gazeline yaptığı tahmis Divan-ı Sâib-i Tebrîzî'deki ilgili beyitleriyle karşılaştırılıp farklılıklar dip notta ST harfleriyle, Sa'di-i Şîrazî'nin gazeline yaptığı tahmis Külliyyatı Sa'di'deki ilgili beyitlerle karşılaştırılıp farklılıklar dip notta SŞ harfleriyle, Hâfız-ı Şîrazî'nin gazellerine yaptığı tahmis de Dîvan-ı Hâce Hâfız-ı Şîrazî'deki ilgili beyitlerle karşılaştırılıp farklılıklar dip notta HŞ harfleriyle gösterilmiştir.

Bu çalışmada bazı kusur ve eksikliklerin olması muhtemeldir. Yapılacak tenkitler daha sonra bu alanda yapacağım çalışmalarda daha dikkatli olmamı sağlayacaktır. Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada özellikle kaynaklara ulaşmamda yardımcı olan arkadaşlarım Rıza YILDIRIM ve Ahmet KILIÇ'a, ve bilhassa çalışmanın her aşamasında alâka ve desteğini yakînen hissettiğim, danışmanlık görevini üstlenen değerli hocam Prof. Dr. Adnan KARAİSMAİLOĞLU'na yardımlarından dolayı en samimi duygularıyla teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA	III
ÖNSÖZ	IV - V
İÇİNDEKİLER.....	VI - VII
BİBLİYOGRAFYA	VIII - IX
KISALTMALAR... ..	X

GİRİŞ

XVIII. YÜZYILDA OSMANLI	1 – 4
Sosyal, Siyasal ve İktisâdî Durum.....	1
Kültürel ve Dînî Yapı.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜNBU'L-ZÂDE VEHBÎ'NİN HAYATI	5 – 20
Nisbeleri ve Adı	5
Çocukluk ve İlk Tahsili.....	6
Müdürlüğü.....	6
Yaş, Bükreş, Eflak ve Boğan Kadılıkları.....	6
İran'daki Elçilik Görevi	7
İstanbul'a Dönüşü.....	8
Rodos ve Eski Zağra Kadılığı	10
Ölümü	12
ESERLERİ	14 – 17
Divan.....	14

Lûtfiye-i Vehbî	15
Tuhfe-i Vehbî.....	15
Nuhbe-i Vehbî.....	16
Şevkengiz	16
Münşeât	17
EDEBÎ KİŞİLİĞİ ve ÜSLÛBU	18

İKİNCİ BÖLÜM

SÛNBÛL-ZÂDE VEHBÎ'NİN FARŞÇA DİVANÇESİ	21 -35
YAZMA NÜSHALARIN TAVSİFLERİ	21
YAZMA NÜSHALARIN İMLÂ ÖZELLİKLERİ.....	23
NEŞRE HAZIRLANAN METNİN İMLÂ ÖZELLİKLERİ	23
ŞİİRLERİNDE İŞLEDİĞİ KONULAR	24
ŞİİRLERİNDE ADI GEÇEN ŞAHSİYETLER.....	28
Sultan Mustafa III.	28
Râgıp Paşa	29
Es'ad Efendi	30
Sa'dî-i Şirazî	31
Hâfız-ı Şirazî	32
Sâib-i İsfahânî	33
KULLANDIĞI NAZİM ŞEKİLLERİ ve VEZİNLER	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FARŞÇA DİVANÇE'NİN TENKİTLİ METNİ	1- 03
FİHRİST	04-06

BİBLİYOGRAFYA

- Aktepe, M. Münir, *Es'ad Efendi, MEB İslâm Ansiklopedisi*,IV. İstanbul 1993, s. 362-363
- Akün, Ömer Faruk, *Sünbül-zâde Vehbî, MEB İslâm Ansiklopedisi*, XI. İstanbul 1993, s. 238- 242
- Ateş, Ahmed, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler*, İstanbul 1968
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hadiyyat al-Arifîn, Esmâ' al-mu'allifîn ve Asar al-musannifîn*, I-II İstanbul 1951- 1955
- Baykal, Bekir Sıtkı, *Mustafa III., MEB İslâm Ansiklopedisi*, VIII. İstanbul 1993, s. 700-708
- Beyzâdeoğlu, Süreyya Ali, *Sünbül-zâde Vehbî*, İstanbul 2000
- Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I–III, İstanbul 1333 – 42 h
- Cunbur, M., *Vehbî, Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, VIII. Ankara 2007 s. 518-519
- Gibb, E.J.W. *A History of Ottoman Poetry*, I-V London 1905, s. 242- 275
- Ritter, Hellmut, *Hâfiz, MEB İslâm Ansiklopedisi*, V/I. İstanbul 1993, s. 65-71
- Kahraman, Muhammed, *Dîvan-ı Sâib-i Tebrizî*, I-VI., Tahran 1370 ş.
- Karaman, Abdulkâdir, *Râgıp Paşa, MEB İslâm Ansiklopedisi*,IX. İstanbul 1993, s. 594-598
- Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî* I-IV, İstanbul 1308 h.
- Moralı, Nesrin, *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, yıl: 14, S.8., 1978, s. 84-86
- Özege, M. Seyfettin, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Katalogu*, I-V İstanbul 1971
- Öztuna, Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi*, I-X, İstanbul 1994, s. 5-8
- Rıfat, Ahmet, *Lûgat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye*,V-VII. İstanbul 1300, s.130

Sami, Şemseddin, *Kâmûs'l a'lâm* I–VI, İstanbul 1306 h.

Seyyid Ebul Kâsım İncüy-ı Şirazî, *Dîvan-ı Hâce Hâfız-ı Şirazî*, Tahran 1372 ş.

Tuman, Mehmet Nail, *Tuhfe-i Nailî*, I-II, Ankara 2001

Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, I-IV, İstanbul 1947-1976

Uçarol, Rıfat, *Küçükkaynarca Andlaşması'ndan 1839'a Kadar Osmanlı İmparatorluğu, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, XI, İstanbul 1993, s. 203-212

Uzunçarşılı, İsmail, *Osmanlı Tarihi*, I-IV., Ankara 1988

Yazarı Yok, *Vehbî Mehmed Efendi (Sünbül-zâde), Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, VIII. İstanbul 1998, s. 526-527

Yazıcı, Tahsin, *Sa'di, MEB İslâm Ansiklopedisi*, X. İstanbul 1993, s. 36-41

Yazıcı, Tahsin, *Sâib, MEB İslâm Ansiklopedisi*, X. İstanbul 1993, s. 75-77

Yöntem, Ali Canip, *Sünbülzade Vehbi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, I. İstanbul 1948

W. Björkman-Kathleen R.F. Burrill. *Sünbül-zâde Vehbî, The Encyclopaedia Of Islam (New Edition) Leiden 1997, IX.(fasıkül 161-162)*

KISALTMALAR

- A : İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T 1256, Dîvan- 1 Vehbî yazması.
- B : İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 2925 / 1, Dîvan- 1 Vehbî yazması.
- bk : bakınız
- Bl : Bölümü
- C : Süleymâniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi Bl.-2713, Dîvan- 1 Vehbî yazması.
- D : Dîvan-I Vehbî'nin taş baskısı.
- Eğt. : Eğitim
- Gnl : Genel
- HŞ : Dîvan-1 Hâce Hâfız-1 Şîrazî
- hş : Hicri Şemsi
- mad. : maddesi
- Md. : Müdürlüğü
- S. : sayı
- s : sayfa
- SŞ : Külliyyat-1 Sa'di
- ST : Dîvan-1 Sâib-i Tebrîzî
- vb. : ve benzeri
- yy. : yüzyıl

XVIII. YÜZYILDA OSMANLI

SOSYAL, SİYASAL ve İKTİSADÎ DURUM

XVIII. yy., Osmanlı İmparatorluğu'nun eski gücünü kaybettiği, içerde isyanlar, karışıklıklar ve ekonomik sıkıntılar, dışarıda yenilgiler ve toprak kayıplarıyla biten savaşlar yaşadığı bir dönemdir. Bununla beraber, yine de gerek geniş topraklara sahip olması, gerekse siyasi yönden devletlerarası dengede önemli bir yer teşkil etmesi bakımından büyük bir devlettir. Üç kıtada toprakları bulunan, Karadeniz, Marmara, Ege Denizi ve Kızıl Denize tamamen egemen olan Akdeniz kıyılarının dörtte üçüne sahip olan bu imparatorluk artık gerileme dönemine girmişti. Uzun yıllar süren savaşlar sonunda birçok yerde toprak kaybedilmiş, ekonomik durum iyice bozulmuş, bu nedenle vergiler arttırılmış, yeni vergiler getirilmişti. Bu durum da halkta hoşnutsuzluğa sebep olmuştu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde yaşayan nüfus, çok karışık bir yapıya sahip olup, çeşitli dil, din, ırk ve mezhebe mensup insanlardan oluşmaktaydı. Bu nüfus yapısı içinde Türkler, devletin sahibi ve asıl unsuruydu. Müslüman olmayanlar ve diğer ırklara mensup olanlar da kendi kültür ve dinlerine göre serbestçe yaşarlardı. XVII. yy.'ın ilk yarısına kadar padişahlık babadan oğula geçmekte iken, bu tarihlerden sonra Osmanlı ailesinin en yaşlı üyesi padişah olmaya başlamıştı. 1517'den itibaren de Osmanlı padişahı aynı zamanda bütün Müslümanların halifesi olmuştu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal yapısı, Avrupa devletlerinin sosyal yapısına benzemezdi. Yani Avrupa'daki gibi ayrıcalıklı bir aristokratlar sınıfı yoktu. Herkes eşit haklara sahipti. Yalnız devlet hizmetinde çalışabilmek, Müslüman olma şartına bağlı idi.¹

Yukarıda da bahsedildiği gibi İmparatorluk duraklama ve gerileme dönemini yaşıyordu. Bunda ekonomik olarak sıkıntıların yaşanması, devlet teşkilatının bozulması, ordunun ve eğitim kurumlarının kendini yenileyememesi, buna karşılık Avrupa'nın tüm bu alanlarda güçlenmesi ve ilerlemesi önemli rol oynamakta idi. XVIII.yy'ın başlarında, 1699'da imzalanan Karlofça Anlaşması ile kaybedilen topraklar geri alınmak için çalışılmış, ancak başarısız olunmuş, hatta yeni topraklar kaybedilmişti. Osmanlı – Venedik ve Avusturya savaşları (1715–1718) sonunda imzalanan Pasorafça Anlaşması ile batının üstünlüğünü anlayan Osmanlı yöneticileri, batıda bir barış dönemi başlattılar. Lale Devri denilen ve 1730'da Patrona Halil isyanına kadar süren bu dönem bir zevk ve eğlence dönemi oldu. Bununla birlikte, bu dönemde ilk Türk matbaasının ve kâğıt fabrikasının kurulması, birçok saray, köşk, çeşme ve kütüphanenin açılması ve yabancı eserlerin Türkçeye çevrilmesi gibi güzel yenilikler de yapıldı. Bütün bu gelişmelere karşılık lüks ve israf arttı. Yeni vergiler ve İran savaşlarındaki başarısızlıklar da tepkilere neden oldu. Bunun sonunda çıkan Patrona Halil isyanı ile Lale Devri sona erdi. Sultan Ahmet III. tahtan, sadrazam İbrahim Paşa da sadarettten indirildi. Tahta çıkan Sultan Mahmut I., padişahlığının ilk dönemlerinde Patrona Halil ve arkadaşlarının yaptıkları taşkınlıkları önlemek için onları bir oyunla saraya çağırıp hepsini öldürttü. Çıkan asker ayaklanmalarını da bastırarak devlet otoritesini güçlendirmiş oldu.²

¹ Uçarol, Rifat, Küçük Kaynarca Andlaşması'ndan 1839'a Kadar Osmanlı İmparatorluğu mad. Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Çağ Yayınları-1993, XI. 203-204

² Öztuna, Yılmaz, Büyük Osmanlı Tarihi V. 5-8.

KÜLTÜREL ve DİNÎ YAPI

XVIII.yy.'da Osmanlı İmparatorluğu, ekonomik ve siyasi gücünü kaybetmesine rağmen aydın, sanattan anlayan ve sanatçıya değer veren, şâir, mûsikîşinas ve barış yanlısı padişahlar tarafından yönetildiği için,¹ bilim, kültürel hayat ve edebiyat bu çöküntülerden fazla etkilenmemişti. Dönemin padişahlarının şiire, edebiyata, kültüre ve güzel sanatlara katkılarından dolayı, edebiyat ve kültür alanında büyük ilerlemeler kaydedildi. Nedim ve Şeyh Galip gibi önemli divan şairleri yetişmişti. Mahallî konular ve günlük yaşayış edebiyata daha çok girmiş, halkın öz benliğini daha çok yansıtır hale gelmişti. Özellikle lâle devri sanatçılarının o dönemin bahçelerini, binalarını ve buralarda düzenlenen eğlenceleri anlatmaları, yerlileşme çabalarının başlangıcı olmuştu. Özellikle divan şâirleri içinde Nedim ve Şeyh Galib'in, ilk defa hece vezni ile eserler vermesi, divan edebiyatında halk zevkine de önem verildiğinin göstergesi oldu. Artık divan şâirleri eserlerinde günlük konuşma dilini, atasözlerini ve deyimleri sade ve anlaşılır bir dille kullanmaya başlamışlardı.

XVIII.yy.'da manzum eserlerde de büyük gelişmeler oldu. Klasik konular bırakılıp yerel hayattan alınan konular, din ve nasihat içerikli konular işlendi. Bilhassa Lâle Devri'nde; yapılan yeni binalar, bahçeler, değişik konulardaki eğlence ve kutlamalar, şehzadelerin doğumları, kazanılan zaferler, anlaşmalar v.b büyük küçük her şeye manzum tarihler düşülmüştü.

Padişahın aynı zamanda Müslümanların Halifesi olması sebebi ile diğer Müslüman devletler ve halkları nazarında Osmanlı İmparatorluğunun önemli bir yeri vardı. Padişahın sonra en büyük yetkili Sadrazam idi. Padişaha vekâlet edebilir, bunun belirtisi olarak da onun mührünü taşırdı. Devletin tüm işlerinin yetkili ve sorumlusu olan Sadrazam, savaşta da Serdar-ı Ekrem unvanı ile ordunun başına geçerdi.

¹ Uzunçarşılı İsmail, Osmanlı Tarihi, IV/I, 247.

Osmanlı Devleti'nde İslâmiyet çoğunluğun mensubu olduğu din olmakla birlikte, İslâm inancında “semavî dinler” olarak kabul edilen Musevîlik ve Hıristiyanlık dinlerinin mensupları, millet sistemi sayesinde o dönemde batı ülkelerinde azınlık dinlerine gösterilen hoşgörünün üzerinde bir rahatlık içinde yaşamakta idiler. Hıristiyanlığın Ortodoks ve Gregoryen kiliseleri millet sistemi içinde meşru bir şekilde örgütlenmiş durumdaydı. Bu inançlara mensup kişiler, kendi dini kurallarına göre yargılanırdı.

SÜNBU'L-ZÂDE VEHBÎ (?-1809).

Sünbülzâde Vehbî, Maraş'ın Sünbül-zâdeler üvânı ile bilinen bir ulemâ ailesine mensuptur. Sultan Ahmet III. ile Mahmut II. arasında 8 padişah devrini görmüş, XVIII. yy Osmanlı döneminin meşhur şâirlerindendir. Vehbî-i Rumi ismi ile de karşılaştığımız şâirin nisbeleri ile birlikte tam adı, Hediyyetü'l-ârifîn'de القاضى محمد بن رشيد المرعشى ثم الاستانبولى الحنفى (el-Kâzî Muhammed b. Reşîd el-Mar'aşî sümme el-İstanbulî el-Hanefî) şeklinde kayıtlıdır¹. Asıl adı Mehmet olan şâirin babası Reşid Efendi âlim ve şâir, büyük babası Maraş müftüsü Mehmet Efendi de fıkıh sahasında çeşitli eserleri olan bir zâttır.² Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, vefâtında şâirin 90 yaşını aştığı bilindiğinden ve 1202 / 1203 (1789) yıllarında Şeyhü'l-islâm Mehmet Kâmil Efendi için yazdığı bir kasîdede;

“Yetmiş yitmiş bu sinn ü sâl ile bu hâl ile

Üstine etfâl çıkmak lâyıık u ahrâ mıdur”

beytiyle 70 yaşına ulaştığını belirttiğinden hareketle 1132 / 1133 (1719) yıllarında doğduğu tahmin edilebilir.³ Sünbül-zâde Vehbî'nin Maraş'ta doğduğu sırada babası Halep'te, Halep kadısı şâir Seyyid Vehbî'nin yardımcısı olarak çalıştığı, o günlerde Seyyid Vehbî'nin oğlunun vefât ettiği ve kendi adını yaşatması için, yardımcısının yeni

¹ Bağdatlı İsmail Paşa, Hadiyyat al-Arifîn, Esmâ' al-mu'allifîn ve Asar al-musannifîn, VI.,356

² Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri , s. 236-237

³ Akün, Ömer Faruk, Sünbül-zâde Vehbi mad.,, İslâm Ansiklopedisi, XI, s. 238., Beyzâdeoğlu, Süreyya A., Sünbül-zâde Vehbî, Şule Yayınları-2000, s. 13

doğan oğluna Vehbî adını vermesini istediği anlatılır. Aynı zamanda Seyyid Vehbî'nin 1133'te kadılık görevi ile Halep'te olduğu da tespit edilmiştir.

Şâirin çocukluğu Maraş'ta geçmiş, lâkin çocukluk ve gençlik yıllarına ait bilgi hemen hemen yok gibidir. İlk tahsilini Maraş ulemâsından gördüğü, icâzet aldıktan sonra İstanbul'a gittiği, Anadolu ve Rumeli kazaskeri Osman Efendi'nin yanında imtihan verdiği ulaşılan bilgilerdir. Rumeli kalemindeki kadılık görevinden önce müderrislik yaptığı bilinen Vehbî'nin kadılık dönemine ait pek bilgi olmamasına rağmen, arkadaşı olan şâir Surûrî'den Yaş ve Bükreş mıntıklarında 17 yıl geçirdiği öğrenilmektedir. Surûrî başka ifadelerinde onun, bir vakit Eflak ve Boğdan'da bulunduğu da temas eder. Sultan Selim III.' in doğumu münâsebeti ile yazdığı kasîde onun 1761'de İstanbul'da olduğunu gösterir.¹ Bu kasîdeyi Râgıp Paşa'nın emriyle yazdığı ifade edilir. Râgıp Paşa hakkında yazdığı kasîdede de şâirin, Paşa'dan iltifat gördüğünü ve Paşa'nın çevresine yakınlığını gösteren ifadeler vardır.

در زمین خشکسالی آنچنین سیرآب کرد سنبل پژمرده ای را فیض باران شما²

Yeryüzünün kuraklık döneminde sizin feyz yağmurlarınız, solgun sümbülü suya kandırdı.

عید بر بالای عید است این زمان خرمی شاد شد وهبی هم از لطف فراوان شما³

Bu mutluluk zamanında bayram, bayram üstüne oldu, geniş lûtfunuzdan Vehbî de şâd oldu.

Vehbî, İstanbul'da ileri gelen şahsiyetlere kasîde ve tarihler takdim ederek kendini tanıtmıştır. Edebî kabiliyeti ile meşhur olan şâire, yazması için bir çok önemli devlet belgesi verildi. Bu belgeleri öyle iyi yazdı ki, güçlü ve titiz iki devlet adamının;

¹ Vehbî Mehmet Efendi (Sünbül-zâde) mad., Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, VIII. s. 526

² Metin, 2 / 5

³ Metin, 2 / 6

Yenişehirli Osman Efendi ve Reis-ül Küttab İsmail Efendi'nin dikkatini çekti ve himayelerine girdi. Bu iki şahıs, şâirin çalışmalarını Sultan Mustafa III.'nın görmesini sağladılar.¹ Böylece şâire 1182 (1768) Rus seferi esnasında, Râif İsmâil Efendinin reis-ül küttablığında hükümdar tarafından “ hâcegânlık” görevi verildi. Hâcegânlıkta 7 sene görev yaptı. Abdulhamid I.'in saltanatının ilk yıllarında, Bağdat valisi Ömer Paşa ile İran'ın o zamanki yöneticisi Kerîm Han Zend arasında çıkan ihtilâf nedeni ile İran'a, Farsçayı iyi bilen bir heyet göndermek gerekli oldu. Vehbî bu göreve seçildi ve Türk delegesi olarak İran'a gitti. Bizzat kendisi şöyle anlatıyor: “Bu zaif ve hakir kul sefaretle İran'a gönderilince, uzun bir seyahat yaparak birçok yerleri gezmiş ve görmüş. Ta Nihavend'e, Irak'a gitmiş, hep usûlüyle temaşâ etmiş, kelimelerin değişik manalarını keşfetmiş. Bazı yerlerde uzunca kalmış, nice şâirlerle sohbet etmiş, Isfahan'lıların lisanını da tetkik etmiş”.² Aşağıdaki beyitlerde de İran'ın değişik yerlerini gezdiğini görmekteyiz.

مرا از اصفهان خوشتر نماید کشور شیراز که دیدم ناز و خوبی را فزون در دلیر شیراز³

Bize, Şiraz şehri Isfahan'dan daha hoş göründü. Çünkü Şiraz güzelinde daha çok naz ve güzellikler gördüm.

روان شد اشکها از دیده ام چون جوی رکناباد بپای سرو قلآن تا بصحرا از در شیراز⁴

Ruknâbat çayının, Şiraz'ın kapısından çöle kadar aktığı gibi, gözümden gözyaşları selvi boyluların ayağına aktı.

Yine şâirin Isfahan'dan İran şehzâdesine yazdığını söylediği şu beyitlerde de yaptığı geziler sırasında güzel dostluklar kurduğunu görüyoruz.

¹ Gibb, E.J.W. A History Of Ottoman Poetry, IV, 243

² Moralı, Nesrin, Tarih ve Edebiyat Mecmuası, s. 85, yıl: 14 / S. 8. 1 Ağustos 1978.

³ Metin, 33 / 1

⁴ Metin, 34 / 8

مهرس ای گل ز من کز گلشنِ کویت چسبان رفتم¹ چو بلبل زین چمن با ناله و آه و فغان رفتم¹

Ey gül; bana sorma senin mahallenin gül bahçesinden nasıl gittim. Bu çimenden, bülbül gibi inleme ile, ah ile, figân ile gittim.

ندیدم زان گلِ بیخار جز مهر و وفا ام² ز باغ از جورِ گلچین و جفایِ باغبان رفتم²

O dikensiz gülden sevgi ve vefadan başka bir şey görmedim. Ama bahçeden, gül derenin eziyetinden, bahçıvanın cefasından dolayı gittim.

İran dönüşünde, pâyitahta durumu bildiren bir yazı yazdı. Bu yazıda; Kerim Han ile Ömer paşa arasındaki ihtilafın sebebi olarak, Ömer Paşa'nın hatalarını gösterdi. Bu durumdan haberdar olan Ömer Paşa da onu Kerim Han ile dostluk uğruna devletin menfaatlerini fedâ etmekle itham etti. Abdulhamid I.'in idâmına ferman ettiği şâir, postacı kıyafeti ile Bağdat'tan kaçıp, Üsküdar'da bir arkadaşının evinde saklandı. Bilâhare yazdığı “ Tannâne” adlı kasîde hâmileleri tarafından padişaha sunulurken affı sağlandı. Lâkin İran'daki uygunsuz halleri ortaya çıkan Vehbî, itibar ve mevki kaybederek yıllarca bir köşeye çekilerek yaşadı. Şairin Lûtfiyye'sinden alınan aşağıdaki beyitler buralara işaret eder.

*Olma tebdîl-i tarîka mâ'il
Meymenet yokdur olursun sâ'il*

*Başıma geldi peşimân oldum
Çok zaman zâr u perîşân oldum*

*Görmedim hâsılı bir gün râhat
Kahkarî eylemeyince ric'at³*

¹ Metin, 47 / 1

² Metin, 47 / 6

³ Yol değiştirmeye meyl etme, bunda meymenet yoktur. Değilse yoksul, dilenci olursun.

Başıma geldi, pişman oldum. Çok zaman ağlamaklı ve perişan oldum.

Hâsılı, birden bire geri dönmeyince rahat etmedim. Muallim Naci, Osmanlı Şairleri, s. 86

Reis-ül Küttab Raif İsmail Efendi'nin Sakız'a gönderilmesi, Yenişehirli Osman Efendi'nin ise çoktan gözden düşmüş olmasından dolayı himayesiz kalan şâir, zarûret ve ümitsizlik içinde arz-ı hâl mâhiyetindeki bir kasîdeyi sadrâzam Dârendeli Mehmet Paşa'ya sunarak kedisine yardımcı olmasını istemiştir.

“Zarûret ol kadardur kim kazâya râzıyum şimdi

Getürmem akl u fikre gayret-i emsâl ü akranı”

Bir kasîde de şeyhü'l-islâm Vassaf-zâde Mehmet Esad Efendi'ye takdim ederek öğrencisi bile olamayacak kişilerin üstadlıklarıyla övündüklerini dile getirmiştir.

“Şâkird-i nâ-pesendüm olan nice hâcegân

Üstâd çıktı câh ile dir bana mefharî”¹

بماه و آفتاب تفوق کند سهأ

بد گردش سپهر چنین است از ازل

Feleğin kötü dönüşü, ezelden beri böyledir. Süha yıldızı ay ve güneşten üstün olur.

بالا نشین سرو بلند است زاغها³

بلبل زبون پنجه خار است در چمن

Bülbül çimende dikenin pençesine mahkum, kargalar yüksek servilerde oturur.

Tüm bunlardan umduğunu bulamayan şâir, 7 sene bekleyişten sonra sadrâzam Halil Hamid Paşa'nın alâkasını görerek 1197 (1783)' de kadılığa dönebildi⁴. Bir şükran nişânesi olmak üzere, İran seyahatinden beri yazmayı tasarladığı Tuhfe-i Vehbî'yi Paşa'nın iki çocuğu nâmına kaleme alarak sadrâzama takdim etti. Bu durumu şâir şöyle ifade eder: “Bu verimli sefer boşa gitmesin diye bir eser kaleme almak, manzum bir lûgat yazmak istedim. Fakat o sıralarda kıymet bilen yoktu, ilme değer verilmezdi, sünbüller ayaklar altında yatardı. Birdenbire Allah'ın lutfiyle dünyada bir

¹ Beyzâdeoğlu, Süreyya A., Sünbülzâde Vehbî, s. 19

² Metin, 2 / 5

³ Metin, 2 / 6

⁴ Cunbur M. , Vehbi mad. Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, VIII. s. 519

değişiklik oldu, hünerler gene itibar gördü, zâtı ile devlete şeref veren, kılıç ve kalem sahibi, misli görülmemiş bir Vezir olan Halil Hamid Paşa Sadrâzam oldu.... Paşanın iki oğlu kitaba bakarlar, bu şerefle hediye şöhret bulur, işitenler rağbet eder diye düşündüm...”¹

Sünbül-zâde'nin 1201 (1787)'de Şahin Giray (Topal Ahmet Giray'ın oğlu, Kırım Hânı, şâir)² idamında, Rodos'ta kadı olarak görev yaptığı bilinmektedir. Abdulhamid I.'e sunduğu kasîdede sultana övgülerde bulunan şâir, Şahin Giray'ı yermiş ve hükmün infâzında önemli rol oynadığını belirtmiştir.³ Bu meselede gösterdiği dirayetten dolayı Silistre niyâbetine tayin edildi. 1202 (1788) Avusturya seferi esnasında da ordu kadılığına getirildi. Asker ile Edirne, Sofya ve Niş dolaylarında dolaştıktan sonra dönüşte Eski Zağra kadılığına atandı (1203 = 1788 / 89). Zevk ve sefa düşkünü şâir, bu tavırlarından dolayı tutuklandı ve hapsedildi. Bu esnada kedhudâsı olan meşhur şâir Surûrî de Vehbî ile aynı eğlence ortamlarını paylaştığı gerekçesi ile tutuklandı. Çok geçmeden ikisi de serbest bırakıldı. Ama bu olaydan sonra Surûrî ile dönemlerinde zevkle takip edilen karşılıklı hicivleri ömürlerinin sonuna kadar devam etti.⁴

Şahin Giray'ın intikamını almak isteyen Tatarlar, şâirin evini ve mahkemesini basıp malını mülkünü yağma ettiler. Ailesi ve adamlarıyla 45 gün onların elinde hapis kaldıktan sonra Edirne bostancıbaşına verilen emirle kurtarıldı. Surûrî, bu hadiseye sebep olarak onun birtakım yolsuzluklarının yanı sıra bir kadın meselesini de gösterir. Vehbî, başından geçen hadiseyi bir kasîde ile Sultan Selim III'e anlattı, suçluların yakalanmasını ve yağmalanan mallarının iadesini istedi. Fakat yine de görevinden

¹ Moralı, Nesrin, Tarih ve Edebiyat Mecmuası, s. 85, yıl: 14. S. 8. 1 Ağustos 1978.

² Vehbî Mehmet Efendi (Sünbül-zâde) mad., Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, VIII , 92.

³ W.Björkman-Kathleen R.F.Burrill, The Encyclopaedia Of Islam (New Edition) IX. (fasikül 161-162) s. 876.

⁴ E.J.W. Gibb , A Histori Of Otoman Poetry, IV, 245.

azledildi. İstanbul'a dönen şâir 1205 (1791)'te Selim III. adına tertip ettiği divanını sultana takdim etti.

“Pâdişahum der-i lutf-ı keremünde Vehbî

Yüz sürüp hâke niyâz ile ider istirhâm

Kimden ümmîd-i inâyet ideyüm Hünkârum

Var iken dergih-i lutfun gibi câ-yı in'âm

Sultan da buna mukabil şâire hediyeler ve zâtî eşyalarından gönderdi.¹ Selim III. devri şâirin hayatının en parlak dönemi oldu. İstanbul'da mimârî eserler için tarihler yazdı.² Manisa ve daha sonra Siroz kadılığına yükseldi. Bunun hemen ardından da 1211(1797)'de Manastır kadılığına tayin edildi. Şâir son olarak da Bolu kadılığında bulundu. Oğullarından Lûtfullah Efendi 1210 (1796)'da 26 yaşında, kadılık yapan Hayrullah Hayri Efendi 1267 (1853) zilkâde ayında vefat etti.³

Muasırlarının “delikanlı hayatı yaşayan ihtiyar” diye nitelendirdikleri şâir, yaşlanmış olmasına rağmen zevk ve eğlenceden geri kalmıyordu. Şu iki beyitte görüldüğü gibi kendisi de bunu dile getirmektedir.

“Şol köhne nahle vasl olunan nev- fidân gibi

Bu pîre tâze şevki o nev-res fidân virür

Gönül hengâmı-ı pîrîde yine tâze civân ister

Dayanmak ârzüsiyle asâlık bir fidân ister”⁴

¹ Beyzâdeoğlu, Süreyya A., Sünbülzâde Vehbî, s. 23

² Cunbur M., Vehbi mad. Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, VIII. s. 519.

³ Süreyya, Mehmet, Sicill-i Osmanî, IV, s. 618

⁴ Beyzâdeoğlu, Süreyya A., Sünbülzâde Vehbî, s. 25

İstanbul'a geri dönen şâir ömrünün kalan kısmını İstanbul'da yazarak ve eğlenceyle geçirdi. Süleyman Fâik Efendi' nin anlattığına göre Vehbî, ölmeden üç gün önce yakın arkadaşlarını çağırıp, bir ziyafet verir ve onlara “seksen yaşımı aştım, ölüm kapıda, hakkınızı helâl etmenizi istiyorum. Hanefî mezhebine mensup iyi bir Müslüman olduğuma şahadet eder misiniz?” der. Arkadaşları onu rahatlatmak için şakayla peygamberliğe hazırlandığını söylerler. Diğer bir rivayette; arkadaşı Surûrî de ziyaretine gelir. Vehbî, arkadaşından ölümü hakkında bir beyit söylemesini ister. Surûrî de “İmru'l- Kays¹ ile haşr olasin ilâhî Vehbî” mısrasını söyler. Bundan memnun olan Vehbî “neden olmasın, İmru'l- Kays'da küçük adam değildi.”² der. Bu tarih mısraı 1219 tarihini göstermektedir. Vehbî, bu olaydan sonra beş yıl daha yaşamıştır. Ömrünün son 7 yılını eklem romatizması sebebi ile yatalak geçirdiği, gözlerini kaybettiği, bunadığı hatta aklını kaybettiği³ söylene de 1221'de Hatice Sultan çeşmesi için söylediği tarih bunların asılsız olduğunu ortaya koyar.⁴ Vefat tarihini 1214 olarak yazanlar da vardır.⁵ “Lugât-ı Tarihiye ve Fatîn ile Kamûs al-A'lâm'ın vefat tarihini 1214 göstermeleri ve Arif Hikmet Bey'in Topkapı haricinde metfun olduğunu yazması doğru değildir.”⁶ Sünbül-zâde Vehbî'nin 90 yaşını aşmış olduğu halde, 14 Rebülevvel 1224 (29 Nisan 1809)'te vefat ettiği ve Edirne kapısı dışında defnedildiği bilgisi daha doğrudur. Surûrî'nin tarih düştüğü

Gitdi şeyhü 'ş-şu'arâ Vehbî-i sâhib-âsâr

Bü'l-heves-pîr-i cevân-tab' idi fevka'l-âde⁷

¹ Cahiliye dönemi Arapların en önemli şâirlerinden, Hz. Peygamber'e göre cehennemde olanların lideri.

² E.J.W. Gibb , A History Of Otoman Poetry, IV, 246

³ W. Björkman- Kathleen R. F. Burrill, The Encyclopaedia Of Islam (New Edition), IX. (fasikül 161-162), 876

⁴ Akün, Ömer Faruk, Sünbül-zâde Vehbî mad. , İslam Ansiklopedisi, XI. , 240.

⁵ Şemseddin, Samî, Kamus'ul-a'lâm, VI, s. 4707, Rifat Ahmet, Lûgat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, V, VI, s. 130

⁶ Tuman, Mehmet Nâil, Tuhfe-i Nâilî, II. s.1181-1182

⁷ Şâirlerin şeyhi, eserler sahibi Vehbî gitti. Fevkalâde genç tabiatlı, her şeye istekli bir ihtiyar idi. Muallim Naci, Osmanlı Şairleri, s. 86

Lâle vaktinde vefât etdi dedim târîhin

Gülşen-i cennet-i me'vâ kıla Sünbül-zâde¹

beyitleri de aynı tarihi göstermektedir. Kendisinden 5 sene sonra vefat eden Surûrî onun yanına defnedilmiş, bugün ikisinin mezarından da eser kalmamıştır.

¹ Lâle vaktinde vefat etti, tarihini dedim. Sünbül-zâde, cennet gülşenini makam kıla. Muallim Naci, Osmanlı Şairleri, s. 87

ESERLERİ

1- DİVAN; Vehbî'nin Sünbülîstan dediği eser 5732 beyitten oluşur. Şair bir beytinde Sâdî'nin Gülistân isimli eserinden bahsederek kendi eserine de Sünbülîstân denilmesini istemiştir:

“Eğer yazmış ise Sa'di Gülistân

Bu âsâra disünler Sünbülîstân”

Dîvânın yazılış sebebini bizzat şâirin kendisi, Selim III'e yazdığı mesnevî tarzındaki mukaddimesinde dile getirir. Bu mesnevîde dönemin şâirlerinden şikâyet ederek, bazı şâirlerin hak etmedikleri halde aziz tutulduklarından, şiirden anlayan bir hâmînin gelmesini beklediğinden bahsederek Sultan Selim III'ün böyle bir dönemde güneş gibi doğduğunu söyler.

“Sühandânân idi menfûr-ı âlem

Sözün bilmezler olmuşdı mükerrem”

“Gelür mi dirdüm âyâ bu cihâna

Sühan-ver bir şehen-şâh-ı yegâne”¹

Baş tarafında Arapça kasîdeler ve Farşça divançe yer alır. Dîvan'ı eski edebiyatın hacimli dîvanlarından. Kayıtlarda 1205 (1791) 'te Selim III. adına dîvan halinde tertip ettiği² bildirilse de Farsça Dîvançesinin sonunda şâirin düştüğü tarih 1204 olarak görülmektedir.

خوب و ممدوح شد این نو دیوان³

بہ تاریخ یکی آمد و گفت

Tarih için biri geldi, bu yeni divan güzel ve övgüye layık oldu dedi.

Dîvan, 1253 (1837)'te Bulak'ta basılmıştır.

¹ Beyzâdeoğlu, Süreyya A., Sünbülzâde Vehbî, s. 52

² Akün, Ömer Faruk, Sünbül-zâde Vehbî mad., İslam Ansiklopedisi, XI. 241.

³ Metin, 53 / 15

2- LÛTFİYE-İ VEHBÎ; Şâirin 1205 (1792)'te kaleme aldığı eser, oğlu Lûtfullah (eserin yazıldığı tarihten 5 yıl sonra vefat etti¹)'a yol göstermek, rehberlik yapmak amacıyla yazdığı manzum bir nasihat kitabıdır. Lûtfullah doğduğunda elli yaşın üzeride olan şâir, ihtiyarlığına rağmen bir erkek çocuğa sahip olmanın sevinciyle böyle bir eser yazmaya karar vermiş ve kendi ifadesiyle bir haftada yazmıştır².

Nâbi'nin Hayriye'sini örnek aldığı eserde, bazı meslek guruplarının hallerini eleştirir mahiyette inceler, âdâb-ı muâşeret ve ahlâk bakımından dikkat edilmesi gereken kuralları ele alır. Oğlunun şahsında o günün gençliğini eğitmeyi hedefleyen şâir, daha çok şahsî tecrübelerine dayanarak toplumsal hayatı ve meslek guruplarını eleştirdiği için eser, tarihsel öneme de sahiptir. Hatta edebî değerinden çok tarihsel değere sahip olduğu kaydedilir.

3- TUHFE-İ VEHBÎ; Şâirin “İran seferim boşa gitmesin diye bir eser kaleme aldım. Hem iki öğrencime yadigâr olur, hem de oğlum Lûtfullah okur ve faydalanır” dediği eserini 1197 (1782)'de 58 kıt'a olarak kaleme almıştır. Farsça'dan Türkçe'ye değişik vezinli manzum bir lügattir. Yine manzum olan önsözünde şâir, önce Allah'a hamdedip bazı peygamberlerden bahsettikten sonra sözü Hz. Muhammed'e getirip şöyle der:

Âlemeyne sebab-i rahmettir

İns ü cine ne büyük nîmetir

Nâzil oldu âna Kur'an-ı Celil

Ki eder şânını âlem tebcil

Gerçi kim şiir değildir o kelâm

Nazm-ı şâirde ne mümkün o nizâm³

¹ W. Björkman- Kathleen R. F. Burrill, The Encyclopaedia Of Islam (New Edition), IX. (fasikül 161-162), 876

² Beyzâdeoğlu, Süreyya A., Sünbülzâde Vehbî, s. 57

³ Moralı, Nesrin, Tarih ve Edebiyat Mecmuası, s. 85, yıl: 14. S. 8. 1 Ağustos 1978.

Kelimelerin kolayca hafızada tutulacak şekilde sıralanıp kâfiyelendirilmiş olması, esere olan rağbeti artırmış, okullarda öğrencilere ezberletilen klasik bir kitap olmuştur. Yaklaşık 800 beyitten oluşan eserin her beytinde en az üç kelimenin anlamı vardır. Farsça kelimelerin parantez içinde gösterildiği eserde kelimeler kolayca hafızada tutulacak şekilde sıralanmıştır. Son kısmında 10 sayfalık bir mesnevi ile Farsça'nın terimlerinin anlatıldığı¹ eserin en önemli özelliklerinden biri de şâirin, kelimelerin İran'da öğrendiği, diğer lügatlerde geçmeyen özel manalarını da vermiş olmasıdır. Kendisi hayatta iken 1213 (1798 / 1799)'te basılan eserin 30'a yakın baskısı vardır.

4- NUHBE-İ VEHBÎ; 1214 (1799)'te Selim III'e ithâfen kaleme alınmış Arapça- Türkçe manzum bir eserdir. Tuhfe'nin gördüğü rağbetten cesaret alan şâir 120 eserin özü olduğunu iddia ettiği 123 sayfalık bu lügati kaleme almıştır. Arapçayı öğretme amacıyla yazdığı bu eserin de ilk baskısı müellifin sağlığında 1220 (1805)'de yapılmıştır. Tuhfe'nin gördüğü rağbeti göremeyen eser Yayaköylü Râşid Efendi tarafından şerh edilmiştir.²

5- ŞEVKENGİZ; Mesnevi tarzında bir çalışmadır. Hikâyelerden derlenmiş kadın düşkününü biri ile erkek düşkününü biri arasında geçen tartışmayı anlatan manzum bir eserdir. Tartışmanın sonunda her ikisi de hakemliğine müracaat ettikleri şeyhin irşadı ile manevî ve ilâhî aşk yoluna girerler. Mesnevîde geçen yer, eşya ve şahıs isimleri cinsî telmihlerle dile getirilmiştir. Bir çok müstehcen beyitin bulunduğu eser³ 1798'de 779 beyit olarak Manisa'da yazılmış, 1869'da İstanbul'da Enderunlu Fâzıl'ın Defter-i Aşk

¹ Beyzâdeoğlu, Süreyya A., Sünbülzâde Vehbî, s. 59

² Akün, Ömer Faruk, Sünbül-zâde Vehbî mad., İslam Ansiklopedisi, XI. 241., Beyzâdeoğlu Süreyya A., Sünbülzâde Vehbî, s. 60,

³ Beyzâdeoğlu, Süreyya A., Sünbülzâde Vehbî, s. 61, E.J.W. Gibb , A History Of Otoman Poetry, IV, 253

ve Zenân-nâme'si ile basılmıştır.¹ Çok sayıda yazma nüshaları olup çoğunda da anlaşılması güç ıstılah ve telmihleri açıklayan hâşiyeler vardır.²

6- MÜNŞEÂT; Şâirin belirttiğine göre bir yangında yok olan eserin bazı parçalarına, yazma mecmualarda, Letâif-i İnşâ ve Münşeât-ı Azîziye'de rastlanmaktadır.

“Husûsâ Münşeât-ı bî- bahâne

Müsellem dürr-i mensûr-ı yegâne

Ki icâd eylemişdüm çok zamanda

Yanup bir anda kalmadı cihânda”³

¹ Cunbur M., Vehbi mad. Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, VIII. 519.

² Akün, Ömer Faruk, Sünbül-zâde Vehbî mad., İslam Ansiklopedisi, XI. 241.

³ Beyzâdeoğlu, Süreyya A., Sünbülzâde Vehbî, s. 61

EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ÜSLÛBU

Sünbül-zâde Vehbî, dîvan edebiyatının her türünde eser veren, kendinden önce gelen divan şâirlerinin yolunu izleyen, onların kavramlarını kullanan bir şâirdir. Özellikle Divan'ı dışındaki eserleri ününü artırmıştır. Şâirin yaşadığı dönemde, divan şiirinin büyük üstaplardan mahrum kalması, alanında ön saflarda yer almasını kolaylaştırmıştır. Nazma hâkim, kolay şiir söyleme kabiliyetine sahip bir şâirdir. Bununla beraber zevk, his ve hayal itibarıyla büyük bir şâir özelliği gösterememiştir. Bu eksikliğini de bilgisi ve lafız sanatlarıyla örtmeye çalışır. “Benzer kokusuz güle cebelde” diyerek şâiri soğuk ve sun’î bulan Ziya Paşa’ya “ hissiyât başka, mâlumat başka! İkisi birleşirse kâmil şâir teşkil eder”¹ diyen Muallim Nâci de katılır.” Zevk ve tenkit âleminde gönül kimi severse, güzel odur” diyerek bu görüşe karşı çıkanlar, çağdaşlarının şâire “Müntehab-ı mecmua-ı şûara”, “Sahib-i Divan-ı memleket-i bülega” vasıflarını vermelerini örnek gösterirler.² Şâirlerin genelinde olduğu gibi Vehbî de orijinal ve sanatlı söz söyleme peşindedir. Nâbî’yi takip ettiğini kabul etmeyenler, mahallî dilin özellikleri ile günlük hayattaki tabirleri şiirinde kolayca kullanımını öne sürerek Vehbî’yi, daha çok Sâbit’in takipçisi olarak gösterirler. Şâirin, Sâbit’e birçok nazîresi olduğu gibi, mahallî ve farklı konular seçişinde de Sâbit’in etkisi görülür.³ Bir gazelinden alınan şu beyitler bu iddiayı desteklemekte, hatta şâir kendisi de son beyitte Sâbit vadisinde at oynattığını söylemektedir.

“Bister-i vuslata yatmam deyu eylerdi inâd

Bu gice yâr ile çok arbede itdük yatduk

¹ Muallim Naci, Osmanlı Şairleri, s. 87, Beyzâdeoğlu, Süreyya A., Sünbülzâde Vehbî, s. 28

² Yöntem, Ali Canip, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, I.,s. 6, İstanbul 1948.

³ Akün, Ömer Faruk, Sünbül-zâde Vehbî mad., İslam Ansiklopedisi, XI. 240.

*Sarp iken vâdî-i Sâbit bir eyü dizgin idüp
Vehbîyâ anda dahi atumuzu oynatduk*¹

Kendisini Arap ve Acem şâirlerle kıyaslayan Vebî, onlardan üstün olduğunu, onların kendisine göre acemî olduklarını söyler.

*“Şu’arâ-yı Acem olmuşdı yanımda acemî
Şâh-ı İnan’a mezâyâlar idince tefhim*

*Eyledüm bâdiye-peymâ füsehâ-yı Arabı
Acemî oldı yanımda şu’arâ-yı İnan*²

Aynı konuya Farsça şiiirlerinde ise şu şekilde rastlamaktayız;

عربی هر سخن رنگینم شد چو آثار لبید و حسن ان³

Arapça her renkli sözüm, Lebid ve Hassan’ın sözleri gibi oldu.

فارسی شعر پسندیده من شده رشک شعرای ایران⁴

Benim beğenilmiş Farsça şiiirime, İnan’lı şâirler gıpta ettiler.

سخن ترکی اعجاز اثرم غبطه نادره گویان جهان⁵

İ’cazlı eserimin Türkçe sözlerine, dünyanın nadir söz söyleyenleri gıpta ettiler.

¹ Beyzâdeoğlu, Süreyya A., Sünbülzâde Vehbî, s. 32

² Beyzâdeoğlu, Süreyya A., Sünbülzâde Vehbî, s. 38

³ Metin, 52 / 4

⁴ Metin, 52 / 5

⁵ Metin, 52 / 6

Özel hayatındaki maddî hazlara, zevk ve eğlenceye bakışını samimi ifadelerle şiirlerinde aksettirmiştir.

سرشکم رفته رفته جوی شد وهی به امیدی که آید س رو قدی در کنار آهسته آهسته¹

Ey Vehbî! Selvi boylular aheste aheste kenarına gelir ümidi ile gözyaşlarım aka aka ırmak oldu.

جامها را بده ای ساق ی گلو سرشار تا به کی می کشم این درد سر از رنج خمار²

Ey gül yüzlü sâkî; kadehleri dopdolu ver, sarhoşluğun verdiği bu baş ağrısını ne zamana kadar çekeyim.

Özellikle Türkçe şiirlerinde görülen hezeliyat ve hicivlere Farsça şiirlerinde rastlanmamaktadır.

¹ Metin, 51 / 9

² Metin, 31 / 1

YAZMA NÜSHALARIN TAVSİFLERİ¹

1- İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 1256 :

Kırmızı başlık, yıldız cetvel, kahverengi meşin, zencirekli, yıldız şemseli, üstü bez kaplı ciltli, 239 yaprak, 234 x 146 – 169 x 90 ebatında, tâlik yazı nev'i, 17 satır, aharlı abadî taklidi kağıt, 1, 14, 25, 54, 163, 174. yaprak başlıkları nakışlı ve tezhipli. 1201 (1787)'de Tarsuslu Seyyid Ahmet Hulusi tarafından istinsah edilmiştir.

Başı : که لایقدر سکا عرض مناجات الهی سنسن اول قاضی حاخات

Sonu: یازدی بو تاریخی خامه بولدی دیوانم ختام ... وهبیا ایتدکده اتمامن میسر عون حق

Başta kütüphanenin resmî mühür ve damgası basılı ve Mehmet Nurullah namına bir temellük kaydı yazılıdır. Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır.

2- İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 2925 / 1 :

Talik yazılı, 20 satır, aharlı avrupa kağıt, bez kaplı cilt, 180 yaprak, 197 x 160 ebatındadır.

¹ Milli Eğt.Bakanlığı Kütüphaneler Gnl. Md. Tasnif Komisyonu, Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu,III,IV.,s.1058-1061

Başı : الهی سنسن اول قاضی حاحات که لایقدر سکا عرض مناجات

Sonu: ... وهبیا ایتدکده اتمامن میسر عون حق یازدی بو تاریخی خامم بولدی دیوانم ختام

Bu eser; 234 yapraktan oluşan bir mecmuanın ilk yaprağından başlar, mecmuanın 183 – 219 ncü yaprakları Sünbül-zâde Vehbî'nin Lûtfiyesi, 222 – 234 ncü yapraklarında divanın Sultan Selim III.'in isteği ile tertip edildiğine dair bir mesnevî yazılıdır.

3- Süleymâniye Kütüphanesi- Es'ad Efendi (2713) :

Tâlik yazılı, 21 satırlı, abâdî taklidi kâğıt. Hafif yıldız çiçekli başlık kırmızı szb , ilk çift sayfa yıldızlı, diğerleri mavi cetvel koyu kahve rengi meşin miklepli, zencirekli cilt, 171 yaprak, 208 x 115 – 162 x 80 ölçülerindedir.

Başı : الهی سنسن اول قاضی حاحات که لایقدر سکا عرض مناجات

Sonu: ... وهبیا ایتدکده اتمامن میسر عون حق یازدی بو تاریخی خامم بولدی دیوانم ختام

Birinci yaprakta Es'ad Efendi'nin vakıf mührüyle Süleyman Fehim Efendi'nin zât mührü basılıdır.

1253 (1837)'de Bulak Matbaasında basılmış bir taş baskısı vardır. Toplam 191 yapraktan oluşan baskıda farklı bölümleri gösteren 2. 12. 20. 42. 106. 114. 162. yapraklar süslü ve her bölüme kendi içinde yeniden sayfa numarası verilmiştir. 20. yapraktan itibaren başlayan Farsça divançe, 21 yapraktan oluşmaktadır. Nüshanın 162. yapraktan başlayan son 30 yaprağını ise Lutfiye-i Vehbî oluşturmaktadır.¹

¹ Özege, M.Seyfettin, Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Katalogu I, s. 296

YAZMA NÜSHALARIN İMLÂ ÖZELLİKLERİ

İncelediğimiz yazma nüshaların genel özelliği şu şekildedir:

- 1- Harf-i İzafe olan به bitişik olarak yazılmış; بعنقا او , فوق شوکت او
- 2- Kaf- ı Farisî (گ) , ک şeklinde yazılmış; کرد آستانش , کوه کران دارد
- 3- Ya-yı vahdet (ی) hemze (ء) ile gösterilmiş; شده , جذبه
- 4- Fiil çekimlerinde می edatı bazen fiile bitişik yazılmış; میباشد , میفروشست
- 5- ازان , ازین , درین , آان , این ve این şeklinde yazılmış

NEŞRE HAZIRLANAN METNİN İMLÂ ÖZELLİKLERİ

- 1- Harf-i İzafe olan به ayrı yazıldı; بعنقا او , به فرق شوکت او
- 2- Gerekli yerlerde ک harfi, kaf-ı farisî ile değiştirildi; کرد آستانش , کوه کران دارد
- 3- شده ای , جذبه ای ile gösterildi; (ای) ile gösterilmiş ya-yı vahdet (ء) ile
- 4- Fiil çekimlerinde می edatı fiilden ayrı yazıldı; می باشد , می فروشست
- 5- در این , از این , از آن , در , در این ve این işaret sıfatları gibi edatlarla bir araya geldiğinde از آن , از این , از این , در , در این şeklinde yazıldı.

ŞİİRLERİNDE İŞLEDİĞİ KONULAR

Sünbül-zâde Vehbî'nin şiirlerinde yaygın olarak gönül dünyasındaki neş'e ve zevki yansıtan ifadeler, onun günlük yaşantısına işaret eder gibidir.

روشن از روز شود بزم نشاطِ وهبی ساغری گر دهد آن مه ر درخشان امشب¹

Eğer o parlak güneş bu gece bir kadeh verirse, Vehbî'nin eğlenceli düğünü gündün aydın olur.

به امید جوانی صرف عشقت کردم و آخر به پیری نا امید از کویت ای زیبا جوان رفتم²

Ey güzel genç! Gençlik ümidi ile senin aşkını sarf ettim ve sonunda ümitsizce senin mahallenden yaşlılığa gittim.

سرشکم رفته رفته جوی شد وهبی به امیدى که آید سرو قدى در کنار آهسته آهسته³

Ey Vehbî! Selvi boylular aheste aheste kenarına gelir ümidi ile gözyaşlarım aka aka ırmak oldu.

جامها را بده ای ساق ی گلو سرشار تا به کی می کشم این درد سر از رنج خمار⁴

Ey gül yüzlü sâkî; kadehleri dopdolu ver, sarhoşluğun verdiği bu baş ağrısını ne zamana kadar çekeyim.

¹ Metin, 20 / 7

² Metin, 47 / 5

³ Metin, 51 / 9

⁴ Metin, 31 / 1

نوبهار است روم سوی چمنها چون آب به امیدی که کشم سرو روانی به کنار¹

Mevsim ilkbahardır, selvi boyluları kenarıma çekme ümidi ile su gibi çimenlere doğru gideyim.

Kasîdelerinde; içinde bulunduğu durumdan, sıkıntılarından, yoksulluklarından, kasîde yazdığı kişilerden beklentilerinden, bu kişilere karşı abartılı övgülerle bahseder.

شهنشاهی که قدرش رفعتی تا آن چنان دارد فلک خود را به فرقِ شوکتِ او سایبان دارد²

Öyle yüceliğe sahip bir padişah ki; felek onun şevketinin imtiyazı ile gölgelenir.

ب عنقا جای آرامست زیر بالِ اجلالش هما در طاقِ اقبالش امید آشیان دارد³

Onun yüce kanatlarının altı, anka kuşuna dinlenme yeridir. Huma kuşu onun ikbal kubbesinde yuva yapma ümidindedir.

از بختِ تیره شکوه بیهوده نارواست اکنون که وقتِ قدرشناسیِ داور است⁴

Kara bahttan boş yere şikayet etme, şimdi kadir kıymet bilen hâkemin zamanıdır.

ماه عیدِ شادمانی روی تابانِ شما آسمان جدی و حمل را کرده قربانِ شما⁵

Sevinç bayramının ayı (olan) parlak yüzünüz, cedî (oğlak) ve hemel burcunu size kurban etmiş.

چون سرو تا ب مصرعِ موزون رسیده ام در موسمِ بهار و خزانم به یک قب⁶

Bu vezinli mısra 'a ulaşincaya kadar, selvi gibi bahar ve hazan mevsiminde bir tek abam (ceketim) vardı.

¹ Metin, 31 / 2

² Metin, 1 / 1

³ Metin, 1 / 2

⁴ Metin, 23 / 6

⁵ Metin, 2 / 1

⁶ Metin, 2 / 3

تا کرده ام به دوش قبايِ برهنگی زریفت شد به من اثرِ نقشِ بوریا¹

Çıplaklık elbisesini omzuma alınca, hasırın örgü izleri bende (vücudumda) sırmalı oldu.

Üç dilde şiir söyleyebilen şairin bu özelliği ve söylediği şiirlerle övündüğünü de eserlerinde görmekteyiz.

نظم تازی و دری و ترکی گویم از لطفِ خدایِ مران²

Mennân olan Allah 'ın lütfu ile Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler söylerim.

عربی هر سخنِ رنگینم شد چو آثارِ لبید و حسنِ ان³

Arapça her renkli sözüm, Lebid ve Hassan 'ın sözleri gibi oldu.

فارسی شعرِ پسندیده من شده رشکِ شعرایِ ایران⁴

Benim beğenilmiş Farsça şiirime, İran 'lı şâirler gıpta ettiler.

سخنِ ترکی اعجازِ اثرم غبطه نادره گویان⁵ جهان

I'cazlı eserimin Türkçe sözlerine, dünyanın nadir söz söyleyenleri gıpta ettiler.

Yine başka beyitlerde de şiirleriyle övündüğünü görmekteyiz.

موشکافی کرده ام در وصفِ گیسویش چنین تارِ زلفِ حور شد شیرازه دیوانِ من⁶

Onun saçını öyle ince tavsif ettim ki, Hurilerin zülfünün teli divanımın şirazesi oldu.

¹ Metin, 2 / 4

² Metin, 52 / 3

³ Metin, 52 / 4

⁴ Metin, 52 / 5

⁵ Metin, 52 / 6

⁶ Metin, 49 / 1

خسروِ نظم که وهبی روحِ خاقانی کند ضبطِ قانونِ سخن از شوکتِ دیوانِ من¹

Vehbî, nazmın sultanıyım. Hakânî'nin ruhu divanımın ululuğu ile şiirin kanununu tespit etmektedir.

¹ Metin, 49 / 2

ŞİİRLERİNDE ADI GEÇEN ŞAHSİYETLER

SULTAN MUSTAFA III. (1717 – 1774)

Sultan Mustafa III. Osmanlı sultanlarının yirmi altıncısıdır. Babası Ahmet III., annesi Mihrişah Sultandır. Küçüklüğünden itibaren dönemin meşhur âlimlerinden din ilimleri, edebiyat, tarih, coğrafya, astroloji, tıp, devlet idaresi ve askeri bilgileri tahsil etti. Amcasının oğlu Sultan Osman III.'ın vefatı üzerine 30 Ekim 1757'de hükümdar oldu.

Hazineyi zenginleştirmek, devletin mali durumunu düzeltmek için çalışmalar yaptı. Osmanlı Devleti'ni askerî bakımdan kalkındırmak için topçu sınıfını ıslah etti, tophaneyi tanzim edip mühendis mektebini tesis yoluna gitti. Ordunun artan top ihtiyacına cevap vermek üzere modern bir top dökümhanesi kurdurdu. Donanmaya önem verip, gemi inşasını hızlandırdı.

Dış siyasette de barış yanlısı olan Mustafa III. Fransa ve Prusya arasında uzun yıllar devam eden savaşlara, tüm tahriklere rağmen katılmadı. Özellikle sadrazam Ragıp Paşa, devleti savaştan uzak tutma konusunda sultanın destekçisi idi. Nitekim Ragıp Paşa'dan sonra devlet idaresinde söz sahibi olan paşalar arasındaki ihtilâf, Rusya ile savaşa sebebiyet vermiştir(1769). Bu savaş sonrası Ruslar birçok yeri işgal etti, Osmanlı donanmasını yaktı. Devlet idaresinde önemli değişiklikler yaparak durumu düzeltmeye çalışan Sultan Mustafa III. Rusların ilerleyişini durdurdu. 1772'de başlayan barış

görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlanınca savaş yeniden başladı ve Rusların özellikle Dobruca ve Kuzeydoğu Bulgaristan'daki işkence ve katliamları Mustafa Han'ın üzüntüden hastalanıp, vefatına sebep oldu (1774). Laleli'de kendi yaptırdığı Laleli Külliyesi içindeki Mustafa III. Türbesi'ne denedildi.

Mustafa III. edebiyata, ilme ve alimlere değer veren bir padişahı. Kendisi de "Cihangir" mahlasıyla şiirler yazdı. Döneminin sıkıntılı savaşlarına rağmen sanatçıya cömert davranırdı. Tarihî değere sahip bir çok eserin tadilatını yaptırdı ve korudu. Davutpaşa kasrı, Kapalıçarşı, Baruthane, Saraçhane, Kızkulesi ve Tophane bunlardan birkaçıdır.¹

RÂGİP PAŞA (1699 – 1763)

1699 İstanbul doğumlu olan Ragıp Paşa, Sultan Mustafa III.'nin saltanatında 1757-1763 tarihleri arasında sadrazamlık yapmış âlim, şâir ve edîb bir devlet adamıdır. Babası Şevki Mustafa Efendi, defterhane kâtiplerindendir. Râgip Paşa yetenekli ve keskin zeka sahibi olduğu için küçük yaşta babasının yanında doğu dillerini öğrenmiş, defterhane kalemine devam etmiş ve iyi bir eğitim görmüştür. Bağdat Defterdarlığı, Sadaret mektupçuluğu gibi görevlerin yanında Nâdir Şah ile yapılan görüşmelerde delege olmuş, daha sonra 1733'de İstanbul'a çağrılarak maliye tezkireciliğine atanmıştır. 1736'da Erzurum ser-askeri Ahmet Paşa'nın yanında ordu defterdarlığı, reis-ül-küttab vekilliği, 1744'de Mısır valiliğinden sonra Sayda, Rıka ve Halep valilikleri ve son olarak da Şam valiliğinde bulunan paşa 1756'da Sultan Osman III.'in yedinci ve sonuncu sadrazamı olarak görevlendirilmiştir.

Sultan Mustafa III. tahta çıktıktan sonra da, bilgi ve becerisi ile kendisini tanıtmış olan Ragıp Paşa sadrazamlık görevinde kalmıştır. Padişahla yakın ilişki içinde olan Paşa, 1758'de padişahın dul olan kız kardeşi Sâliha Sultan ile evlenip bu yakınlığı

¹ Baykal, Bekir Sıtkı, Mustafa III. mad., İslam Ansiklopedisi, VIII., s. 700-708

güçlendirmiştir. Paşa'nın sadrazamlığı süresince devlet barış içinde yaşamış, asayiş korunmuş, maliye düzeltilmiş, askerlerin disiplinli eğitimine önem verilmiş ve savaş gemileri yapılıp donanma güçlendirilmiştir.

Devlet adamlığının yanında edebi kişiliğe de sahip olan Ragıp Paşa'nın “ *Merd-i Kıptî şecaatin arz ederken sirkatin söyler*”(çingene erkeği yiğitliğini anlatırken *hırsızlığını söyler*) beyti darb-ı mesel olmuştur. Hayatta iken şiirlerini toplayamayan Paşa'nın şiirleri ölümünden sonra düzenli bir dîvan haline getirilmiştir. Divan'ından başka Münşeât, Mecmua, Tahkik ve Tevfik, Safinat al-Râgıp gibi eserlere de sahip olan Ragıp Paşa, 1763'te İstanbul'da vefat etmiş ve kendi adını taşıyan kütüphanenin yanına defnedilmiştir.¹

ES'AD EFENDİ (1707 – 1778)

XVIII. yy Osmanlı şeyhülislâmlarından, büyük bir dil, musikî ve hukuk bilginidir. Şeyh Macd al-Din ahfadından olan ve Osman III. döneminde bir süre şeyhlik makamında bulunan Abdullah Vassâf Efendi'nin oğludur. 1119 (1707 / 1708) İstanbul doğumlu olan Es'ad Efendi, tahsilini bitirdikten sonra hâric derecesi ile müderris oldu ve çeşitli dereceleri başarı ile geçti. 1163 (1749 / 1750) 'de Galata kadılığına getirildi, bir müddet sonra kendisine Edirne ve daha sonra Mekke pâyesi verildi. 1171 (1758)'de İstanbul pâyesi tevcih edilen, babasının düşmanları yüzünden uzun süre terfi edemeyen Es'ad Efendi 1182 (1768)'de Anadolu Kazaskerliğine, 1186 (1773)'da Rumeli Kazaskerliğine tâyin oldu. İhtiyarlığı ve hastalığı sebebi ile 1192 (1778)'de bulunduğu görevden azl olundu. Birkaç gün sonra 3 Recep 1192 (28 Temmuz 1778)'de de vefat etti. Eyûb'da Siyavuş Paşa türbesi hazinesinde, babasının yanına defnedildi.

¹ Kahraman, Abdulkadir, Râgıp Paşa mad., İslâm Ansiklopedisi, IX, s. 594 – 598.

Sûfiyûndan olduğu, şiir söylediği ve tâlik yazıda Kâtip-zâde Refî Efendi'den icazet aldığı bilinen Es'ad Efendi zayıf bünyesi ve asâbi yapısı sebebi ile “Hindi Molla” lakabıyla tanınırdı.¹

SADÎ-İ ŞİRAZÎ (1213 – 1292)

İran'ın büyük şâirlerinden olan ve Sa'dî-i Şirazî adıyla tanınan şâirin asıl adı Ebu Abdullah Muşarraf bin Muslih el-Şirazî'dir. Nisbesi bazen doğduğu bölgeye nisbetle Farsî, bazen da doğduğu şehre nisbetle Şirazî olarak zikredilmektedir. Mahlas olarak sadece Sa'dî mahlasını kullandığı görülmektedir. 1213 Şiraz doğumlu olan Sa'dî, ilk tahsilini Şiraz'da tamamladı. 12 yaşında yetim kaldı. Moğollar'ın İran'ı istilası üzerine 1225'te Bağdat'a gitti ve Nizamiye medresesinde tahsilini tamamladı. Bir süre Şam ve İsfahan'da kaldıktan sonra Suriye, Elcezire, Anadolu, Mısır gibi bazı İslâm ülkelerini gezdi. Bir ara Kudüs'e giderken Frenklerin eline düşen şâir, Trablus-şam'da esirlerin arasında iken Halepli biri esirlikten kurtardı. Birlikte Halep'e geldiler ve Sa'dî, bu adamın kızı ile evlendi. 1257'de Şiraz'a geri döndüğünde Salgurlular'dan Ebu Bekr bin Sad bin Zengî (1231 – 1260) Moğollarla anlaşma yapmış ve rahat bir dönem başlamıştı. Sad bin Zengî ile dostluk kuran, sarayda düzenlenen toplantılara katılan, emirden yardım ve yakınlık gören Sa'dî, “Bostan” isimli eseri yazarak Emire sundu. Bir yıl sonra da Salgurlu veliahtı Sadd II. Adına “Gülistan” adlı eseri kaleme aldı. Kısa sürede şöhreti ülke sınırlarını aştı, fakat bu güzel yıllar uzun sürmedi. Hem emir hem de oğlu vefat ettiği için ülke Moğollar'ın hakimiyeti altına girdi. Bunun üzerine Şiraz'dan ayrılıp Mekke'ye giden, Hacc ve uzun bir seyahatten sonra geri dönüşte bir süre Tebriz'de kalan şâir ömrünün son yıllarını yine Şiraz'da ibadetle geçirdi. 1292 yılında da vefat etti.²

¹ Aktepe, M.Münir, Es'ad Efendi Mad., İslâm Ansiklopedisi, IV, s. 362-363.

² Yazıcı, Tahsin, Sa'dî mad., İslâm Ansiklopedisi, X, s. 36-41.

HÂFIZ-I ŞİRÂZÎ (? – 1390)

İran'ın meşhur gazel şâiridir. Hayatı hakkında çok az bilgi vardır. Asıl adı Şams al-Din Muhammed Şirazî'dir. Babası Baha' al-Din, Şiraz'da ticaretle uğraşmıştır. Küçük yaşta babasını kaybeden Hâfız, iki kardeşi ve annesi ile yaşamaya başlamıştır. Fakirlik sebebi ile bir hamurkârın yanında çalışmaya, boş zamanlarında Kur'an okumaya ve hıfz etmeye başlamıştır. Küçük yaşta Kur'an okumayı öğrenen, çeşitli kırâatlere göre okuyabildiği rivayet edilen şâir Kur'an hâfızıdır ve medrese tahsilini tamamlamış birisidir. Zemahşêri tefsiri, Sakkaki'nin Miftah'ı, Mutarrizî'nin Misbah'ı ve Metâlî adlı nahiv kitabı ile meşgul olmuş, arap şâirlerini de okumuştur. Şiirden anlayan bir kumaş tâciri de onu şiir söylemeye teşvik etmiştir. Tîmûr Han 789'da Şiraz'ı fethettiğinde şehir halkını vergiye bağlamıştır. Hâfız'a da bir miktar vergi düşmüş fakat bu vergiyi veremeyecek kadar fakir olan Hâfız, Tîmûr'a giderek durumunu arz eder. Tîmûr ona söylediği bir beyti hatırlatarak "mâşûkunun yüzündeki bir bene Semerkant ve Buhara'yı bağışlayan insan müflis olamaz" deyince Şâir, "işte bu yüzden iflas ettik ya!" diye cevap verir. Bu cevabı çok beğenen Tîmûr Han, Hâfız-ı Şirâzî'yi vergiden muaf tutmuştur. Dünyanın en büyük lirik şâirlerinden biri olan ve hayatı boyunca Şiraz'dan hiç ayrılmadığı tahmin edilen Hâfız, çok karışık olan döneminin bazı olayları ile ileri gelenleri hakkında telmihlerde de bulunmuştur. Hâfız-ı Şirazî'nin yazdığı şiirler, Seyyid Kâsım Envar tarafından toplanmış ve dîvan hâlinde basılmıştır. Şiirleri gazel türünden olup, sâde, daha çok dervişâne, âşıkâne ve tasavvufîdir.

İran'ın bu büyük gazel şâiri, doğduğu yer olan ve şiirlerinde çokça methettiği Şiraz'da 791 (1389/ 1390)'de vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. Daha sonra Şiraz'ı

zapt eden Sultan Ebu'l-Kâsım Bahâdır'ın veziri Muhammed Muammûî tarafından kabri üzerine bir türbe yapılmıştır.¹

SÂİB-İ İSFAHÂNÎ (? – 1081)

Mahlası Saib olan Türk asıllı şâirin asıl adı, Mirzâ Muhammed 'Ali Bin Abd al-Rahîm Tebrizî'dir. Ailesi Şah Abbas I. devrinde (1585 – 1628) şahın emri ile Tebriz'den İsfahan'a göç etmiştir. Babası Mirzâ 'Abd al-Rahim'dir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Kandehar'ın 'Abbas II. tarafından alındığında (1059 – 1649) 60 yaşında olduğuna bakılırsa, 999 (1590 / 1591) tarihinde doğduğu söylenebilir. Gençliğinin ilk çağlarında hacc maksadı ile Mekke ve Medine'ye gidip gelmiş, bu sebeple iftiralara mâruz kaldığı için 1034'te Hindistan'a gitmiştir. Burada 3 yıl kaldıktan sonra babası kendisini almaya gelmiş ve birlikte memleketlerine dönmüşlerdir. Bir müddet de Meşhet, Kum, Kazvin, Erdebil, Yezd ve Tebriz'de kalmıştır. Şah Abbas II. döneminde Melik al- Şu 'ara' unvânını almış, bu hükümdârın Şah Cihan ile savaşı ve Kandehar'ı fethini manzum olarak anlatmıştır. Şah Süleyman dönemini de idrak eden şâir bu hükümdârın cülûsu münasebeti ile yazdığı bir kasîdeden dolayı gözden düşmüş, bu durum Sâib'in 1081 (1670 / 1671) tarihinde ölümüne kadar devam etmiştir. **صائب وفات یافت** ibâresi de ölüm tarihi olan 1081'e tekâbül etmektedir.Şâirin kabri İsfahan'dadır.²

¹ H. Ritter, Hâfız mad., İslâm Ansiklopedisi, V., s. 65-71., Ateş, Ahmet, İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler, I., s. 288-289.

² Yazıcı, Tahsin, Sâib mad., İslâm Ansiklopedisi, X., s. 75-77, Ateş, Ahmet, İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler, I., s. 513-515.

KULLANDIĞI NAZIM ŞEKİLLERİ VE VEZİNLER

Sünbül-zâde Vehbi'nin Farsça Divançesinde kullandığı nazım şekillerine bakıldığında, en çok gazel nazım şeklini kullandığı görülür. 428 beyitlik 54 gazel dinançenin %54'lik bölümünü oluşturur. 163 beyitlik iki mesnevî de %21'lik bir kullanım oranıyla ikinci sırada gelir. Üçüncü sıradaki 47 beyitlik 3 kasîdenin kullanım oranı %6 dır. Yine %6'lık bir kullanım oranına sahip 23 adet kıt'a 46 beyitten oluşmaktadır. Geri kalan % 13'lük kısmı da diğer nazım şekilleri rubâ'iler ve müfretler oluşturmaktadır.

Şâirin eserinde geçen vezinlere bakıldığında ise, aruz veznindeki birçok bahri kullandığı görülmektedir. En çok hezec bahrine, bu bahrin de daha çok **mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün** ve **mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün** kalıbını esas almıştır. 287 beyitte kullanılan hezec bahrinin tüm divançede kullanım oranı %36'dır. %32 oranında kullanılmış olan remel bahrinde 255 beyit vardır. Muzari', müctes, münserih, hafif, rubai' gibi diğer bahirlerin kullanım oranı ise %32'dir.

Kullandığı Vezinler	Kullanım	
	Miktarı -Beyit	Oranı-%
Bahir : Hezec	287	36
Vezin : mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün	152	19
mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	83	11
mef'ülü mefâ'ilün mef'ülü mefâ'ilün	22	3
mef'ülü mefâ'ilün fe'ülün	16	2

mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün	12	1,5
mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûl	2	0,2
Bahir : Remel	255	32
Vezin : fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	128	17
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	69	9
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	49	6
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün	5	0,6
Bahir : Muzari'	77	10
Vezin : mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün	77	10
Bahir : Müctes	64	8
Vezin : mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	64	8
Bahir : Ruba'i	56	7
Bahir : Münserih	14	2
Vezin : müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün	14	2
Bahir : Hafif	9	1
Vezin: fâ'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	9	1
Bahir : Mütekârib	2	0,2
Vezin : fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ul	2	0,2

بسم الله الرحمن الرحيم هست از او دایه فیض عمیم 1b

(متقارب : فعولن فعولن فعولن فعول)

الهی زبان را بیانی بده بیان را بدیع¹ و معانی بده
معانی که باشد ز فیض ازل ب نظم از آن هم میانی بده

در ستایشکاری حضرت سلطان مصطفی خان علیه الرحمه و الغفیان

(هرج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

شهنشاهی که قدرش رفعتی تا آن چنان دارد	فلک خود را به فرقی شوکتِ او سایبان دارد
ب عنقا جای آرامست زیرِ بالِ اجلالش	هما در طاقِ اقبالش امید آشیان دارد
3 فروغِ لطفِ او شد مردمان را نورِ بینشها	که گود آستانش جای برچشم جهان دارد
سکندر می شود سیراب از سر چشمه جودش	که حضر از عین احسانش حیاتِ جاودان دارد
نهد اسبِ جلالش پایِ خود را بر سرِ گردون	مه نو از سمِ نعلِ سمندِ او نشان دارد
6 مپندارید شیر از جوششِ تب لرزه رنجور است	ز تابِ هیبتش لرزد ز قهرش بیم جان دارد
کند دارا به داراتش هزاران غبطه کز حشمت	شهانِ دهر را در آستانش پاسبان دارد
سریر آرای شوکتِ مصطفی خانِ عمر هیبت	2 که چون حیدر به قهرِ دشمنِ دین داستان دارد
9 سبکروحست ² چون بادِ صبا طبعِ همایونش	ب تمکین در وقوری هی محبتِ کوه گران دارد
گهرپاشی احسانش جهان را کرد مالمال	چه بحرست آن دلِ پر جوش و دستِ او چه کان دارد
شهنشاهها خدیوا مرحمتکار ³ خداوندا	جهان از دایه عدلت چنان امن و امان دارد
12 که می باشد کبوتر لانه شهباز را مهمان	گروه گوسفند از گرگِ خونخواران شبان دارد
کسی نش نید در اعلم دادت آو مظلومی	مگر عاشق ز جورِ دلربایِ خود فغان دارد

¹ و AD : -- BC

² سبکروحست ACD : سبکروحست B

³ مرحمتکار A BCD : مرحمتکار A

ببازخمِ خویش و هبی مرهم از لطفِ شما خواهد
 چوخر ما سینه اش چاکی بجیبِ استخوان دارد
 15 جهان از کوکبِ مسعودِ اقبالِ منور باد
 مه و خورشید را تا روز و شب این آسمان دارد

عیدیه که به حضرت صدر اعظم راغب پاشا برای تشکر داده است

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

ماهِ عیدِ شادمانی رویِ تابانِ شما
 آسمانِ جِ ذی و حَ مَلْ را کرده قربانِ شما
 کاسهٔ در یوزهٔ مهر و مهش را بر نمود
 بن‌گردِ چشمِ فلک بر خوانِ احسانِ شما
 3 از بدخشان و یمن گومی دهد لعل و ¹ عقیق
 جواهرِ لطف و عطاها پرورد کانِ شما
 خار آزاری ندید و با تهی دستی نرفت
 آنکه گلچینِ امل شد از گلستانِ شما
 در زمینِ خشکسالی آنچنین سیرآب ک رد
 سنبلِ پژمرده ای را فیضِ بارانِ شما
 6 عید بر بالای ² عید است این زمانِ خرّمی
 شاد شد و هبی هم از لطفِ فراوانِ شما
 این نگاهِ مرحمت در صورتِ حالش بسست
 بادِ همواره نگا هِ حق نگهبانِ شما 2b

بجناپِ شیخ الاسلام اسعد زاده شریف افندی داده است

(مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)

از بختِ تیره شکّ و گلوگیر شد مرا
 در کاروانِ سرّمه جرس کی ³ دهد صدا
 اقبال را پریدنِ ناگاه در قفاست
 بختِ سیه بود ب هِ سرم سایهٔ هما
 3 چون س رو تاب هِ مصرعِ موزون رسیده ام
 در موسمِ بهار و خزانم به یک قبا
 تا کرده ام به دوش قبایِ برهنگی
 زریفت شد ب هِ من اثرِ نقشِ بوریا
 بد گردشِ سپهر چنین است از ازل
 بر ماهِ ⁴ و آفتابِ تفوّق کند س هِ ا
 6 بلبل زبونِ پنجهٔ خار است در چمن
 بالا نشینِ سرو بلند است زاغها

¹ و BCD : -- A

² بالای BCD : بالا A

³ جرس کی BCD : جرسست که A

⁴ و AD : -- BC

در راه	کعبهٔ املم خار ریخته	اند	بیهوده می دوم من	بی کس برهنه	پا
آئینهٔ امید چنان ژنگها گرفت			گر عکس	آفتاب نمی آیدش جلا	
9 گنجینه‌ها ¹ ب دل ز هنر داشتم چه سود			مارِ حسد نشانده ³	ب جان نیش	اژدها
بیرون ز دفتر	امل از عشق ²	خواجگی	بی بهره ام ز رتبه و مطلب هم از		4 قضا
حیرت به رنگِ مصرعِ رنگین شوکت است			افتاده کلو من ب ه	میانِ دو کهربا	
12 دارم امید	مرحمت	از اهل پروری	کز خاکِ پایِ او ست اگر هست	کیمیا	
مفتی الانام	حضرتِ علّامه ⁵	ب نام	درگاهِ او بل	ندتر از کنبد	سما
مهرش ب ه	خاکساری	من مهربان شود	پرتو ز آفتاب رسد چشم		ذره را
15 آنانکه روی	شاهد	مقصود دیده	اند	از خاکِ درگهش	بروندن توتیا
3					
در گلشنی	که هم ت	او میدهد نما			
گرم ی وزد به	شمهٔ اخلاق	او صبا			
18 از جورِ چرخ	سفله نواز و ستیزه	کار	بهرت ز آستانهٔ او نیست		ملتجا
آنجا توا	نگران نیابند فرصتی		جایِ قرار شود در	لطفش به	هر گدا
باشد که م ی کشد پر	کاهی ز خرمش		زانرو گرفته	چهرهٔ من رنگ	کهربا
21 از خضِرِ هم‌تش مددی	گر نمی رسد		جویِ امل کجا و من	تشرع لب کجا	
وهی ز ابرِ مرحمتش ⁵	قطره ای بس است ⁶		نشو و نمای	سنبلِ پُرمردۀ ترا	
شد حاجت روا که محالست	در جهان		بی بهره باز گشتن از آن	درگه	عطا
24 اکنون به خرمی	دل و شاد ی	درون	بهرِ دوام	دولتش آغاز کن دعا	
باشد ب ه	جاهِ دولت و اق	بال بر قرار	در صدرِ رفعتش	ب ه	نگهداری خدا

¹ گنجینه‌ها BC : گنجینها AD

² عشق A : شوق BD : شوق C

³ نشانده AD : نشانده BC

⁴ از BCD : A --

⁵ ابرِ مرحمتش C : ابرِ رحمتِ او AD : ابرِ حمتش B

⁶ بیست C : بیست A : بست BD

مثنوی خوب در بیان حال زمان بضمین داستان مرغکی

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن فعولن)

	سپاس و حمد	یزدانست	افسر ¹	بب	فرق	هر کلامی هم	چو گوهر
	صلوة ²	شاه	دیهم	رسالت		به آن گوهر	فزاید قدر و قیمت
3	پس از حمد و	تحت	وهی	زار		کند با داستانی	کشف
	چه خوش	تمثیل	خوب و	دلستانست		که مفهوم	جهان این داستانست
3b	شبی با نوجوانی	گفت	پیری			کهن دردی	کشی صافی ضمیری
6	چو خم صا	حبدلی	روشن	روانی		درین دیر	کهن پیر
	که باد	نوبهار	از ابر	آزار		شنیدم	خیمه زد در طر
	بب	هر گلشن	هزاری	ساز برداشت		بب	هر سروی تذر و آواز برداشت
9	صلای	یوسف	گل شد	جهانگیر		زلیخای	جوان شد عالم
	در این	موسم	که ای	ام	بهارست	سراسر	کوه و صحرا لاله
	جهان	رشک	نگارستان	چیرست		صبا	مشک
12	زمان عیسی	دم و عنبر	سرشتست			زمین	مینو
	چو می	ب	اران	نیسان	خوشگوار	قدح	در
	شراب	فیض	در	مینای	ابر	پیاپی	رشخ
15	گلستان	خوش	چو	روی	باده	نوشت	
	رخ	گل	را	که	عکس	روی	یار
	پریشان	زلف	سنبل	از	نسیمست	نسیم	از بوی
18	بنفشه	در	کنار	جویباران		چو	خط
						گود	لب
						سیمین	عذاران

¹ افسر ABD : اقر C

² صلوات AD : صلوات BC

³ اردبیهشتست : اردبیهشتست ABCD

شکر خند از دهان	غنچه ریزد	سحر	نرگس	خمار آلوده خیزد
قدِ سروِ سهی در طُرّ	فِ گلزار	و هر	یاد از نهالِ	قامتِ یار
21 نقاب افکنده باد از چهره گل		گرفته شور در شوریده بلبل		
دلِ آشفتهگان را برده از دست		پیشان نال	ه های	قمری مست 4
به سیرِ گل ب ه هر سو گل‌عذاران		پیشان رو چو ابر		نوبهاران
24 چمان در هر چمن بالیده سروی		خرامان هر طرف رعنا تَدّ		روی
گرفته هر گلی در هر کنا	ری ¹	به پای	گلبنی دستِ	نگاری
به گلشن شاخِ گل پیمانه در دست		تماشایی	خراب و باغبان مست	
27 مرا با آن که وقت از من گ	ذشتست	چو شام	هجر صبحم تیره	گشتست
اگر پیران ه سر بودی دماغی		دماغ از باده می شستم ب	ه	باغی
ولی پیری چنانم بیده از کار		که نشن لسم مُ ل از خون و گل از خار		
30 ترا امروز ² روزِ نوجوانیست		زمانِ عیش و وقتِ	شادمانیست	
که گفتت در چنین فصلی حزین باش		چو من تنها نشین خلوت	گلبن باش	
به پیران ³ کهن غم ساز گار است		تو شادی کن ترا با غم چه کار است		
33 زمانِ خوش دلی تنگست دریاب		شتابِ عمر بین در عیش بشن	تاب	
بساط از خانه بیرون ده که وقتست		قدم در طُرّ فِ هامون ن ه که وقتست		
چمن پیرا نی دستِ صبا بین		صبا را در چمن صنعت نما	بین	
36 کزین هم صحبتی روشن روان		خردمندی ظریفی نکته	دانی	
جهان پیموده آگه ز کاری		قدم فرسود ه ای در راه	یاری	
ز درس آشنایی ⁴ نکته خوانی		رموزِ عشق را روشن	بیانی	

¹ کناری ACD : کنازی B

² ترا امروز BCD : ترامروز A

³ به پیران ACD : نه پیران B

⁴ آشنایی BCD : آشنایی A

- 39 چو من در دوستی صاحب وفایی
ز کین بیگانه با هر آشنایی
- 4b که در پای دلش در کوی یاری
غم هجرش جگر خون کرده باشد
- 42 ز خود رایی جفایی دیده باشد
دلش را خورده باشد شیشه بر سنگ
- ره کوی بتی پیموده باشد
جبین بر خاکپایی سوده باشد
- 45 گهی صحرا نوردِ وادی عشق
بب رخساری نگاهی کرده باشد
- ز همرازیش جان را بهره ور کن
به همراهیش بر هر سو گذر کن
- 48 گهی بر دامن دشتی روان شو
گهی برگشته دامن کشان رو
- نسیم آسا گهی بر سزه بگذر
گهی بر گل گهی بر لاله بنگر
- گهی روی سمن گه یاسمن بین
بب هر جا حسنِ یارِ خویشتن بین
- 51 گهی بشنو پیام آشنایی
ز نالان مرغکی دستان سرایی
- گهی با او ب ه گلزارِ وطن کن
وطن در سایه سرو چمن کن
- بب آهنگِ تذرو آن خوش آواز
بب بانگِ بلبلانِ نغمه پر داز
- 54 چو نرگس بر لبِ جویِ قدح گیر
دل از کف ده عوض بستان ز ساقی
- می گلگون کزان مینا چو مینوست
صفای میفروش از صافِ یِ اوست 5
- 57 می کان آتشِ افسردگانست
روانبخشِ دل از غم مُردگانست
- غمِ دیرینه گو در سینه داری
چه غم گر باده دیرینه داری
- بهارِ عمر را¹ وقت آنق در نیست
چو فصلِ گل دو روزی بیشتر نیست

- 60 به هوش ار¹ باشی از غم خسته باشی
تمتع گیر هر جایی درنگی
چو گ فت این پند پیر از م هربانی
63 بر آورد آن جوان با خاطر تنگ
بگفت ای مرشد دانای اسرار
بر بلبل ز گل افسانه نیکوست
66 به مستان نقل میخوران خوش آید
ولی کاندر سرش سودای لیلیست
سری کان خاکپای مقبلانست
69 به من غم مهربان یار است بگذار
اگر چه گفت ه بیانیانست
فویخش دل هر مستمند است
72 بساط خاکیان ز آن رشک مینوست
حکیمان الهی راز خوانند
5b خلل در کار عقل از باده نقلست
75 دو چیز آرد پس از پیری جوانی
دو چیزانده ب رد از خاطر تنگ
ولی گر نغمه گرمی گر بهار است
78 اگر جانان نباشد جان نباشد
مبادا عیش بی یاران جانی
جفاکش چون وفاکیشان نباشد
به حسنی کوش کر غم رسته باشی
ز هر گل بویی از هر لاله رنگی
لبش خاموش گشت از د فشانای
خروشی دلخراش از سینه چون چن گ
به هر گوشی نوایی شد سزاوار
حدیث از شمع با پروانه نیکوست
به یاران قصه یاران خوش آید
ز سن لمی یا سن عادتش کی تسلست
هوایش خدمت صاحب دلانست
مرا با غم سر و کار است بگ ذار
که می جان پرور روحانیانست
پسند طبع هر مشکلیست است
دماغ قدسیان ز آن عنبرین بوست
دوای درد غم از باده دانند
که² می هر قطره اش دریای عقلست
رخ گلرنگ و راح ارغوانی
نی خوش نغمه و مرغ خوش آهنگ
نباشد خوش چو دور از روی یار است
چه سود از جان اگر جانان نباشد
که بی یاران غم آرد شادمانی
پیشان باش اگر ایشان نباشد

¹ ار AD : از BC
² که BCD : گر A

- 81 چو خالی گشت بزم از می گساران¹
 ز صافی مشربان کس نیس ت باقی
 کنون تا ر طرب بگسسته بهتر
 84 چه آیم سو ی باغ از منزل تنگ
 نه خندان غنچه نه سرو از غم آزاد
 هزار امروز هم آوازِ زاغست
 87 بنالد سرو از پژمردگیها²
 جفایِ چرخ³ بی اندازه گشتست
 مبارک فالِ مرغان جُغ شومست
 90 سرها در جلوه گاهِ خود نما بیست⁴
 دری کش جز کفِ شاهان صدف⁵ نیست
 به تیغ از ریز جوهر می فروشد
 93 چراغِ جهل کش پرتو دروغست
 وفا را اسم و ر سمی در میان نیست
 دلِ خوش در قفایِ رفتگان رفت
 96 کنون از هیچ سو بانگِ جرس نیست
 بگفتش پیر کای فرزانه فرزند
 که این گودنده دیرینه بنیاد
 حریفان جملگی رفتند و یاران
 نه مینا ماند و نه ساغر نه ساقی
 لې مُطرب چود ل بشن کسته بهتر
 چه بینم کز غم آسا ید دلِ تنگ
 نه گل خرّم نه بلبل خاطرش شاد
 گل از بی رونقیها خارِ باغست
 نالد⁶ قمری از اف سردگیها⁷
 جهان را رسم و آیین تازه گشتست
 همایون پر هما همبال⁸ بومست
 به مهرش د عی صاحب ضیا بیست⁹
 بهائش قیمتِ مُشتی خ زف¹⁰ نیست
 صفا خراب ه گوهر می فروشد
 فروزان شمع دانش بی فروغست
 ز یاری نام و از یاران نشان نیست
 به غم ماندیم و ما و کاروان رفت
 درین وادی کسی فریاد رس نیست
 دل از د وِر فلک می دار خرسند
 چه دهقان نیست چا بگدست و استاد

1 مگساران BCD : بیگساران A

2 پژمردگیها BD : پژمرده گیها AC

3 چرخ BCD : چراغ A

4 نمایبست AD : نمایبست BC

5 صدف ACD : صدق B

6 نالد ACD : تنالد B

7 افسردگیها AD : افسرده گیها C : افسردگیها B

8 همبال BCD : همبالو A

9 ضیاببست AD : ضیاببست BC

10 خزف BC : خرف AD

- 99 درین بستان کند هر لحظه کاری
بیارد از پس هر دی ب هاری
- جوان گفتش که ای پیر خردمند
سخن خوش گفתי ام لب فرو بند
- که من خوی زمان را می شناسم
سرشت آسمان را¹ می شناسم
- 102 فلک را عادت دیرینه اینست
که با آزادگان د ر بند کهنست
- ب جامی پرورد بی حاصلی را
کران دل بشن کفد صاحبدلی را
- 105 وَ أَخْرَجَ صَ ذَرَّةً مِنْهُمُ ثُبُوءٌ
سَرَّوَةٌ اللَّهُ مِنْ ثُنُوءٍ بَكُوءٍ
- نه امروزش چنین رفتار بودست
فلک تا بوده اینش کار بو دست
- مگر نش نیدی ای فرزانه استاد
مطلبی دلکش از شیرین و فرهاد
6b
- 108 که وقتی مرغکی در بوستانی
ب شاخی ریخت طرح آشیانی
- ب خواری خار و خاشاکی کشیدی
بر آن شاخ ش ب صد ام ید چیدی
- خس سعیش چو از خاری فزودی
نمودی از شغف دلکش سرودی
- 111 چو طرفی زان خراب آباد کردی
ز شاد ی نغمه بنیاد کردی
- چو وقت آمد که² بختش باور آید
گل ام یدش از گلبن بر آید
- در آن فرخنده جا منز ل گزیند
در آن خر مسرا خوشدل نشیند
- 114 شراری ریخت ب کلشانه او
که در هم سوخت عشرتخانه او
- ب جا نگه داشت در اندک زمانی
از آن جزم شت خاکستر نشانی
- که ابری³ ناگهان دامن کشان شد
و زان بر قی عجب آتش فشان شد
- 117 چو دید این⁴ بازی از برق آن غم اندوز
کشید از دل چو برق آهی جگرسوز
- نه دست آنکه با گردون ستی زد
نه پای آنکه از دوران گریزد

¹ آسمان را ACD : آسمان B

² که ACD -- : B

³ ابری BC : ابر AD

⁴ این BCD -- : A

- بگرییدی گهی بر خویشتن سخت
ببخیدی گهی بر سختی
120 به دل هر¹ چند زخمی بس عجب داشت
ولی دام ان صبر از دست نگذاشت
غبار از خاطر آشفته می رفت
فریب خویشتن می داد و می گفت
به دل گر گشت خاشاکی ب ه خاکی
123 جهان گر جمله از من رفت گو رو
چو در کف هست خاکی نیست ت باکی
ور از بر قم برون شد خرمن از دست
ز مستی خاک ریزم طرحش از نو
7 بهازم پستر از خاکستر² گویم
بمحمد الله کفی خاکسترم ه ست
وزان پهلو نهم بر پستر نرم
126 هنوز این حرف می گفت آن بلا کش
که آمد صرصری نا گه ب ه جنبش⁴
چه صرصر بُ رده از³ شاخ آشیانها
خراب از جنبش آن خانمانها
به یک جنبش اساسش را ز جا برد
صبا برد
129 بر آن پستر که بود از خست گیها
به آن صد گونه اش دلبستگیها
سبکدست آن چنان از پشت پای
کزان هر ذره ای افتاد جایی
نماندش یک کفی خاک آن غم اندیش
که افشانند ز حیرت بر سر خویش
132 چو از احسان خویشم بنده کردی
ز فیض دم دلم را زنده کردی
چو دریا دُ رُفشان از جوش بنشین
سخن سر کرد ه ای خاموش بنشین
ولی بگُ در از ین افسانه گویی
حدیث از بزم و از میخانه گویی
135 مخوان از دشت و باغ و راغ بیرنگ
به مرغی کش بو د این نه قفس تنگ
که جای جسم و جان هر یک جهانیست
جدا هر طا یی را آشیانیست
اگر چه شورِ عشق قی در سرم هست
ولی در سر هوای دیگرم هست
138 مهی جویم که کویش بی نشانست
میی خواهم که بزمش لا مکانست

1 هر BCD : از A

2 خاکستر ACD : خاکسترم B

3 از ACD : از B

4 جنبش A.CD : جنبش B

- میی کز رمز حکمت خواندم راز میی کز سرّ وحدت گویدم نلنو
 میی کا بینۀ جان می زد اید^۱ میی کان^۳ عکسِ جانان می نماید
 141 میی کز وی خرد پیمانۀ نوشتست همه بیهوشی امّ اصل هوشست 7b
 چو دانم زان می دیرینه داری بده ته جرعه گو دوشینه داری
 چه خوش گفت آن برهنه پایِ سرمست چو رخت از طرّ فِ این میخا نه^۴ بر بست
 144 که دنیا محفلش شوری ندارد کشیدم ب اده اش زوری ندارد
 ز جام وحدت آنانی که مستند دو عالم را بهس رساغر شکستند
 می بزم فنا بی آب و رنگست صفایش بر دلِ صافان چو ژنگست^۵
 147 سرور و سورش آخر سوک و شور است که گفتت کاین جهان جای حضور است
 گل رعنا بهار^۲ این زمانست که روی دیگرش رنگِ خزانست
 ز یارانش وفایی کس ندیدس ت جفایِ دوستان هر جا بدیدست
 150 به گنج محنتی عزلت گزین باش ز شادی بگُ ذر و زار و حزین باش
 اگر با غم نشینی خوش نشینی زم کبُو حاسدان رنجی نه بینی
 به ذکرِ فکرِ یزدان باش مشغول که باشی در دو عالم مرد مقبول

تخمیس به غزلِ صائِبِ صفا هانی

(هرج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

- هزارِ زار بودم گلشنِ ناز و عتابش را کشیدم خا ر خارِ شیوه های^۶ بیحسابش را
 نسیمِ ناله با اشکم فزوده آب و تا بش را گل اندامی که میدادم به خون دیده آبش را
 چسان بینم که گیرد دیگری آخر^۷ گلابش را

^۱ می زد اید BCD : می زد داد A

^۲ بهار BCD : بهارا A

^۳ کان BCD : کا A

^۴ میخانه ACD : میخا B

^۵ ژنگست ACD : ژنگست B

^۶ شیوه های BC : شیوه های AD

^۷ آخر BCD : -- A

هنوز چون غنچه نش گفته بود آن وزد رنگینم بیو پاشیده شد این ژاله های¹ اشک خونینم 8
 چو بادِ نوبهاران بقراری گشت تمکینم در آغوشِ نسیمِ صبحدم بی پرده چون بینم
 گل رویی که من وا کرده ام بند نقابش را

سمندِ جستجویم سالها شد در تمنّ ایی که در میدانِ عشقش می کنم جو لانِ شیدایی
 زمامِ اختیارم رفت از کف این چه رسوایی به دستِ غیر چون بینم عنانِ طفلِ خودرایی
 که وقتِ نی سواری می گرفتم من رکابش را

هنوز آن طفلی ابجدخوان بوده پر حنا دستش ببردم وردِ بستانش گرفتم دست با دستش
 چه بنویسد² بین چون سرنوشتم پر جفا دستش به خونم زد رقم تا در³ قلم شد آشنا دستش
 پری رویی که می بردم به مکتب من کتابش را

شدم وهی زعشقش همچوخم پر جوش و پا در گل نداده جرعه ای از ساغرش آن ساقِ ی غافل
 بسانِ انگور شد در خاطر من عقده مشکل نهالی را که همچون تاک⁴ پروردم به خونِ دل
 چسان بینم به جامِ دیگران صائخِ شرابش را

تخمیس غزلی شیخ سعدی شیرازی

(رمل : فعلاتن فعلاتن فعلن)

با مَ ن ت این همه تاریکی هجران تا چ ند غیر را روز وصالِ تو فروزان تا چند
 از توام دردِ دلِ سوخته پنهان تا چند آخر ای سنگ دل و سیب⁵ زنخدان تا چند
 تو ز ما فارغ و ما از تو پریشان تا چند

¹ ژاله های BC : ژاله های AD

² بنویسد ACD : نبود بسد B

³ در ABCD : با ST

⁴ تاک BCD : -- A

⁵ سیب ABCD : سیم SŞ

تا به کی ای صنم سروقد و غنچه دهان در ره عشق گه افتان روم گه خیزان
 تا سر کوی تو آم رسدم کار به جان خار در پا¹ و² گل از دور به حسرت نگران³ 8b
 تشنه باز آمدن از چشمه حیوان تا چند

نشوی از دل بیمار من آگه تا کی می کشم درد و غم هجر تو ای مه تا کی
 دستم از گوشه دامن تو کوتاه تا کی گوش در گفتن شیرین تو واله⁴ تا کی
 نظر از⁵ منظر مطبوع تو حیران تا چند

آنچه دیدم ب ه فراق تو ز بیداد عناد از رقیبان ستم پیشه به⁶ دشمن نرساد
 نیست دیگر ب ه دلم طاقت تحمیل زیاد بیم آنست دمام که بر آرم فریاد
 صبر بیداد⁷ و جگر خوردن پنهان تا چند

تو و آن قامت دلجوی و رخ جان افروز ما و از داغ غمت جان و دلی در تب و سوز
 بود آیا⁸ شود از وصل تو⁹ بختم فیر وز تو سر ناز بر آری¹⁰ ز گریبان هر روز
 ما ز جور ت سر فکرت به گریبان تا چند

آنچه در عشق بق ای ماه لقا حاصل ماست مهر رخسار چوم او تو در آب و گلی ماست
 تیغ ناز تو همین در صد¹¹ د بسمل ماست رنگ دست¹² ز حنا نیست¹³ که خون دل ماست
 خوردن خون دل خلق به دستان تا چند

¹ خار در پا ABCD : خار دریای SŞ

² و BCD : A --

³ نگران ABCD : دیدن SŞ

⁴ تو واله ACD : تواله B

⁵ نظر از ABCD : چشم SŞ

⁶ به BCD : و A

⁷ بیداد ABCD : پیدا SŞ

⁸ آیا BCD : ایام A

⁹ تو ACD : -- B

¹⁰ براری BCD : براری A

¹¹ در صد ACD : در صد و B

¹² رنگ دست ACD : رنگ و ماستت B

¹³ ز حنا نیست ABCD : نه به حناست SŞ

این چنین کز گل رخسار چمن افروزی سرو از جنبشِ نازِ تو خرام آموزی
غافل از محنتِ وهی ستم اندوزی سعدی از دستِ تو از پای برآید¹ روزی

طاقتِ خارِ جفا² تا کی و هجران تا چند

تخمیس به غزلِ خواجه حافظ شیرازی

9

(هزج : مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن)

عشاقِ ترا نبود آن تاب و³ شکیبایی نمایی به ایشان رو دل از همه بربایی
رحمت به مهجورت گزل طف بفرمایی ای پادشه خوبان داد از غم تنهایی

دل بی تو به جان آمد وقتست که بازآی

باز آ⁴ و غمت بنگر کز جو ر چسانم⁵ کرد وین آتشی خرمانت افروخته جانم کرد

تنها که نه تنهایی بی تاب و توانم ک رد مشتاقی و مهجوری دور از تو چنانم کرد

کز دست بخواهد شد بلطن شکیبایی⁶

زینسان که چو تو نبود معشوقِ گل اندامی نهفته به غمت چون من بی سر و سرانجامی

شاید که کنی شادم از وصل به پیغامی ای دردِ توأم⁷ درمان بی پستر⁸ ناکامی

وی طو توأم⁹ مونس در گوشه تنهایی

¹ بر آید ABCD : در آید SŞ

² خار جفا A D : یار جفا BC : بار ستم SŞ

³ و BC : A.D --

⁴ باز آ و AD : باز آور BC

⁵ چسانم ACD : جانم B

⁶ پایان شکیبایی ABCD : پایانب شکیبایی HŞ

⁷ توأم ABCD : توام HŞ

⁸ پستر ABCD : بستر HŞ

⁹ توأم ABCD : توام HŞ

جز خاکی درش نبود بر چشمِ دلم مقصد کانجا رسم آسایش بر جان و تنم بخشد
 بوسه به رو شوقش پایِ طلبم لغزد صد بادِ صبا آنجا بی سلسله می رقصد
 اینست حریف ای دل تا بادیه پیمایی¹

گاهی ز ره دانش² در وادی تع لیمیم وز ب ی خردی گاهی مستخرج تقویمیم
 گاهی بشوم پر دل که بی جگرِ بیمیم در دایه³ قسمت ما نقطه⁴ تسلیمیم
 رای آن که³ تو اندیشی حکم آن که⁴ تو فرمایی

دل جز مژه⁵ جانان مفتونِ خدنگی نیست در کیشِ وفا گشتن قربانِ تو ننگی نیست
 غیر از بوی کس ما را صلح و سرِ جنگی نیست ساقی چمن و گل را بی رویِ تو رنگی نیست 9b
 شمشاد⁶ خرامان کن تا باغ بیارایی

جانا به گلستانت این آب نمی ماند و آن نر گسِ فلقت در خو اب نمی مان د
 وان زلف چو ریحانت پُرتاب نمی ماند دائمِ گلِ این بستان شاد اب نمی ماند
 در طلبِ ضعیفان را در وقتِ توانایی

ساقی به نشاط امشب بر باده کشان می ده زان باده همان ساغر پر ساز و پیایی ده
 خود نوش و به حیرانت با باد جم و کی ده زین دا ئه⁷ مینا خونین جگرم پی
 تا حل کنم این مشکل بر⁸ ساغرِ مینایی

¹ بادیه پیمایی CD : بادیه پیمانی B : بادی پیمایی A : باد نپیمایی HŞ

² -- BCD و A

³ رای آن که ABCD : لطف آنچه HŞ

⁴ آن که ABCD : آن چه HŞ

⁵ مژه ACD : مژده B

⁶ شمشاد ACD : شمساد B

⁷ پی ABCD : می HŞ

⁸ بر ABCD : در HŞ

از جوش تمنّ ایت آن گونه بر آشفتم کاحوالی پریشانی از غیر تو شهفتم
 از بسکه^۱ به هجرانت بی تاب و خور و خفتم دیشب گله از زلف ت^۲ با باد صبا گفتم^۳
 گفتا^۴ غلطی بگذر زین فکرت سودایی

یاری که بود دا بخ پرسنده احوالم یکدم نبود غافل از من که همی نالم
 می بیند و می داند کز درد چو پامالم یارب به که بتوان گفت این نکته که در غالم
 رخسار به کس ننمود آن شاهدِ هرجایی^۵

وهی به غمش بوده کان لاله عذار آمد بر نخلِ خزان دیده چون بادِ بهار آمد
 جان و دلِ زارم را صبری و قرار آمد حافظ شبِ هجران شد بویِ خوشِ یار^۶ آمد
 شادیت مبارک باد ای عاشقِ شیدایی

برای دعوتِ محبی به کاغذخانه

10

(رمل : فعلاتن فعلاتن فعلن)

ای گلِ گلشنِ باغِ عرفان بلبلی بزم صفای یاران
 به گلستانِ حضورت چو نسیم زین طرف باد و ز آن صد تسلیم
 3 عرضه اینست پس از عرضِ دعا اینچنین است نیازم به شما
 که بهار است کنون وقتِ صفاست موسمِ کشت و گذارِ صحراست
 جویها آمده در جوش و خروش نخلهایِ چمنستان گل پوش
 6 بلبلان ناله کنان در گلشن گلرخان نغمه زنان سوی چمن
 به چمن گشته چمان سرو قدان همه افتاده ب ه حیرت نگران

^۱ از بسکه A : از بسکه CD : ای بسکه B
^۲ کله از زلفت A D : کله از زلف BC : کله زلفش HŞ
^۳ گفتم ABCD : کردم HŞ
^۴ گفتا ACD : گفتار B
^۵ هرجایی AD : هر خالی BC
^۶ یار ABCD : وصل HŞ

جمله یاران به ذوق و عیشند
 9 ما چرا خانه نشین می باشیم
 غیر از عیش نمی اندیشند
 به غم دهر حزین می باشیم
 بهشتاییم همین فرزانه
 به لب جوی روان خوش کنیم
 همچو احباب ب ه کاغذخانه
 همه اندوه فراموش کنیم

ابتدای غزلیات در حرف الف نظیره به شوکت

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

خدایا آب و رنگ لعل و گوهر ده بیانم را
 ز خود رفتم به یاد گردش چشم سیه مستی
 در گنجینه راز حقیقت کن دهانم را
 3 نمی نالم ز بی برگئی خود چون بلبلان باغ
 که کردم سرمه آهو غبار کاروانم را
 ز شرم خامی خود داغ بر داغ خجالت شد
 ز تاب شعله گل دادم آتش آشیانم را
 10b نمودم لاله را این سوزش زخم نهانم را
 ز حیرت حلق ه قمری بو د نظاره ام وهبی
 چو بینم در کنار دیگران سرو روانم را

نظیره به صائب

(2)

(رمل : فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن)

سرخ روی زرو زیور نتوان کرد مرا
 بیم و امید ندارم که شدم خاکستر
 3 نیست از دایه غم طفل دلم را گریه
 شیشه خاطر عالم همه از یک گهر است
 1 کیمیاییست¹ قناعت به رخ زرد² مرا
 آتش عشق تو کرد از دو جهان سرد مرا
 دایه چرخ ب ه این شیربپ رورد مرا
 به دل خویش شکست آنکه ستم کرد مرا

¹ کیمیاییست ACD : کیمیا نیست B
² برخ زرد ACD : برزخ زرد B
³ و AD : BC

- نشمارد به من آن نو رقمم در دفتر کرد چون نقطه بیرون شده فرد مرا¹
- 6 در بغل شیشه بی باده چرا می گیرم بار بیهوده شد ست² این دل بی درد مرا
- زیب دستار کند چون گل و سنبل وهبی هر که در گلشن معنی به کف آورد مرا

(3)

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

- جان به جانان کی رسد جانان کجا و جان کجا ذره است این آفتاب آن این کجا و آن کجا
- دست ما گیرد مگر در راه عشقت جذبۀ ورنه پای ما کجا آن راه بی پایان کجا
- 3 در لب یار است آب زندگی با حیرتم خضر می رفت از پی سر چشمه حیوان کجا
- ترک جان کردم نهادم پا ب ه صحرائ طلب تا در این وادی مرا از تن بر آید جان کجا
- چون جرس با ناله عمری شد که ره طی می کند تا رسد وهبی ب ه گرد محفل جانان کجا 11

(4)

(هرج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

- جوانی نگردد³ یارب به کام دل جوانی را که سازد کامیاب از خویش پیر ناتوانی را
- به قتل کوشی ای زیبا جوان و من در این حیرت که از قتل کهن پیری چه خیزد نوجوانی را
- 3 تمام مهربانان را به خود نا مهربان کردم به امیدی که سازم مهربان نا مهربانی را
- چه باشد جا دهی ای سرو سرکش در کنار خود تدری بی پناهی قمر ی بی آشیانی را
- مکن آزار بر جان وهبی آزرده جان دیگر کزین افزون نشاید جست جان خسته جانی را

¹ مرا BCD : ما A
² شدست AD : سده است BC
³ نگردد BC : مگذرد A D

(5)

(خفیف : فاعلاتن مفاعلتن فعلن)

مهر رخسار و مه جبین شد ه ای آفتِ دل بلايِ دین شد ه ای
 مهر و مه را شکست ه ای رونق غیرتِ آن و رشکِ این شد ه ای
 3 دل ز رشکم طبد چو بسمل باز بهر صیدی¹ که در کمین شد ه ای
 پیش از این دوست بوده ایم از مهر دشمنِ من کنون ز کین شد ه ای
 من چنانم که پیش از این بودم تو ندانم چرا چنین شد ه ای
 6 ننشینی چرا دمی با من گزنه با غیر همنشین شد ه ای
 غزلی گفت ه ای دگر وهی که سزا وارِ آفرین شد ه ای

(6)

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فعلن)

قبله کوی تو درگاهِ نیازست مرا طاقِ ابروی تو محرابِ نماز است مرا
 دودِ آهی که برون از دهنم می آید عجبی نیست به دل سوز و گداز ست مرا
 3 همه حالِ دلِ من در نظر رش پنهان نیست که به طرفِ نگهی مَ حُرَمِ رازست مرا 11b
 گر ببندند حسودان درِ امّید چه غم درگه فیض سحرگاه چو باز ست مرا
 مرّت ساقی و مطرب نکشم چون وهی اشک مَ ی نالشِ من نغمه ساز ست مرا

قطعه

(رباعی)

گر فاش شود عیوبِ پنهانیِ ما ای وای ب ه خجلت و پریشان یِ ما
 ما غِ رّه ب دینداری و شاد از سلام گبران متنتّ راز مسلمان یِ ما

¹ صیدی BC : صید AD

در حرفِ با

(1)

(رمل : فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن)

همچنان رفتنِ عمرِ گذران را در یاب	بِه لبِ جوی نشین آب روان را دریاب
اثرِ خم شدنِ پشتِ کمان را در یاب	راستی سخنِ پیر چو تیر است عیان
آنچنانست هم اقبالِ جهان را در یاب	3 طاسِ گرمابه که هر دم ب ه کفِ لپاکیست
در بهاران همین رنگِ خزان را در یاب	گلِ رعنا ب ه چمن آمده با آگاهی
بیقرار آمدنِ بادِ وزان را دریاب	فرصتِ یکدمه دهر بو د زو د گذار ¹
از سپی پرده چنان م کوی زنان را در یاب	6 دامنِ عصمتِ یوسف شده از دستِ که چاک
نغمهٔ دورِ روان و صفهان ² را دریاب	ز نی خامهٔ وهی ب ه نواهای عجم

(2)

(رمل : فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن)

دلِ سودا زده شد واله و حیران امشب	بِه سیه ر وزی فکرِ خطِ جانان امشب
12 بِه کدام انجمنست آن مه تابان امشب	من ب ه تاریکی هجران شمارم انْ جُم
همه در دیدهٔ من خواب پریشان امشب	3 شد ز آشفته گ ی طیف خیالِ زلفش
شَرّری جَ سِت کز آه دلِ سوزان امشب	بِه فلک رفت و شهاب آمده بر دیوِ رقیب
بِه دلِ سوخف و دید ه گریان امشب	تا بِه صبح از غمِ هجرش چو چراغی ³ بودم
امشب بود کاشانهٔ ما کلبهٔ احزان امشب	6 یاد کردیم خیالِ مه کنعانی را
درخشان امشب ساغری گر دهد آن مهرِ درخشان امشب	روشن از روز شود بزمِ نشاطِ وهی

¹ زود گذار AD : زور و گذار BC² صفهان AC : اصفهان BD³ چراغی ACD : چراغ B

در حرف تا

(مضارع : مفعول فاعلات مفاعلی فاعلن)

- داغ غم رخس به گلی تر برابر است این زخم دلخیز مرا سر برابر است
- کی آب‌گینه پاره به سیم است یک عیار آینه را مگو که به ه آن بر برابر است
- 3 ابرو چه خوشنماست بر آن روی تابناک اینجا ه لال و مهر منور برابر است
- آن را که کرده چشم سیه مست او خراب طرف نگاه و گردش ساغر برابر است
- سنجیده شد به ه گفته میزان مهر و ماه حسنت به یوسف ای مه انور برابر است
- 6 گرمی کند نمایش همدوشی قدت از سرو این معامل ه¹ نادر برابر است
- دشنامهای تلخ ز شیرین لب مرا در چاشنی² بقند مکرر برابر است
- دوری ز جوی لطف کریمان بهشت ماست چون آب روبه چشمه کوثر برابر است
- 9 وهی چرا خراش کنی ک آن سینه را اکنون که قدر خاره و کوهر برابر است 12b

(2)

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

- دوش دیدم سال کی را روی بر دیوار داشت خوب فهمیدم که با تنهای ی خود کار داشت
- سیر سر تا پای خود در بیخودیها کرده است بی سرو پا³ که کفش از خار و مو دستار داشت
- 3 لایق دلبستگیها نیست این دیر خراب خانه پرداز محبت کی سر معمار داشت
- نیست پرواز بلندی را اثر در بال او مرغ این گلشن هزاران آشیان بر خار داشت
- شهر گم‌نامی ندارد سوز یاد روزه رهرو این ره کجا کی نوشته بار هوا⁴ داشت
- 6 چشم پوشیدن بود عین صواب از هر چه هست دیده کو خوابیده می باید دل بیدار داشت
- فارغ البالی شود وهی خموشی در جهان در قفس دیدم که طوطی جای این گفتار داشت

¹ معامله BCD : معامه A² چاشنی CD : چاشنی AB³ پا B : پای A.D : پای C⁴ نوشته بار هوا AD : نوشته بار هوا B : نوشته یار هوا C

(3)

(مبحث : مفاعن فعلاتن مفاعن فعلن)

- ز غمزه چشم تو یک تیر در کمان نگذاشت
 که اوّل از دلِ مجروح من نشان نگذاشت
- ز بیوفا هی گل بود مرغِ دل آگاه
 کزان به گلبنِ این گلشن آشیان نگذاشت
- 3 ز شوق دیدنِ آن گل ستم نگر که شدم
 رضا به رخنه دیوار و باغبان نگذاشت
- ز ناز بر دلِ پیر و جوان در این محفل
 کدام داغ که آن نازنین جوان نگذاشت
- رسید کارب ه جایی که یار نگذارد
 ز لطف بر دلِ من دستی و آسمان نگذاشت
- 6 شکایتی ز س گلنت نبود وهی را
 بهآ ستانِ توش جورِ پاسبان نگذاشت

(4)

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

- هر گویم امّید و بیم از وصل و هجرِ یار نیست
 عاشقم عاشق مرا از وصلِ هجران کار نیست
- 13 هر شب از افغانِ من بیدار خلق امّ ا چه سود
 آنکه باید ناله ام را بشن نود بیدار نیست
- 3 گلشنِ کویت بهشتِ خرمست امّ ا دریغ
 کز هجومِ زاغ یک بلبل درین گلزار نیست
- در حریمش بار دارم لیک در بیرونِ در
 کرده ام جاک چو آید غیر گویم یار نیست
- هر کجا گلچهره بینم رقیبا گوید اوست
 در گلستانِ جهان هر گوی گلِ بیخار نیست
- 6 جایگاهِ بیغمیها و فراموشی ز خلق
 بهتر از بزمِ شراب و خانه خمّ ار نیست
- سرّ عشقِ یار با بیگانگان وهی مگوی
 گوشِ این ناآش نایان مخ رم اسرار نیست

غزلِ مُذَلِّی که بصدرا عظم مرحوم راغب پاشا داده است

(مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)

- خورشید از آن به فرقی فلک افسرِ زراست
 کز رویِ مهربانیِ خود ذره پرور است
- از سوزهای غم هنرم شد ز دل بدید
 خوشبوییِ عیّوز مجمر ب ه اخ گواست

- 3 بختِ بدم که نیش خورم روز و شب از آن
 آید ز لُحَّهٔ دلِ دانشوران برون
 گوید صریرِ خامه که وهبی ز من شنو
 6 از بختِ تیره شکوهٔ بیهوده نارواست
 ما را ب ه رغبت و کرمش کامران کند
 پرنده عقربست چه طالع چه اختر است
 آن نظمِ آبدار که هم قدرِ گوهر است
 بختِ سیه نوشتهٔ فرقِ سخنور است
 اکنون که وقتِ قدرشناسی داور است
 صدری که راغبِ هنر و اهلِ پرور است

(2)

(هزج : مفعول مفاعلهن فعولن)

- حرفِ غمت از دهانِ ما جست
 رو جانبِ دام یا قفس کرد
 3 یک یک ز نشان فراتر افتاد
 آتش ب ه سپهر زدش راری
 غیر از که شنید رازِ عشقت
 6 زینسان که رود نسیم بر گل
 وهبی چو شرار ه ای که ناگاه
 13b ما جست
 ما جست
 ما جست
 ما جست
 ما جست
 ما جست
 ما جست
 ما جست

قطعه

(رباعی)

- این چرخ که آب گینه رنگ آمده است
 یا شیشهٔ دل از وبه سنگ آمده است
 جامِ طربم ز بختِ آشفته بریخت
 دردا که ز شاخ در گلستانِ مراد
 با اهلِ دل از ازل ب ه جنگ آمده است
 یا سنگ از وبه پایِ لنگ آمده است
 اشک از مژه ام چون درِ ناسفته بریخت
 گلهایِ امیدم همه نشسته بریخت

با من که ز غم^۱ شکسته رنگ آمده است
 هفت^۳ اختر و شش جهت به جنگ آمده است
 بر مرغِ دلم که آشیانِ دگر^۲ است
 این قفسِ فراخ تنگ آمده است

۱۴ در وادِ ی عشق کز جهانی دگر است
 هر قافله را راه در این بادیه نیست
 ارضی دگر است و آسمانی دگر است
 این بادیه را کاروانی دگر است

گل رازِ نشاطِ می نابی^۴ بودست
 هر شاخِ گلی ساقِ ی میناب ه کفی
 هر مرغِ غزلخوانِ خرابی بودست
 هر لاله پیاله شرابی بودست

گلزار و مَ محبت و مطرب و مهتابست
 دلیر به کنار و ساغرِ باده به کف
 عیش و طرب آمده و غم نایابست
 چشمِ بدِ آسمان مگر در خوابست
 شادی و طرب ب ه عهدِ ما نایابست
 زین ورطه نمی بری برون رخت ای دل
 در ساغرِ ما ب ه جایِ میِ خونابست
 طوفان و شبست و کشتی و گودابست

این یار که طرحِ مهر با یاران ریخت
 دیدی چگونه دم زد ز وفا او ل
 از دیده یاران ز غمش لیلیان ریخت
 آخر به چه سان خونِ وفاداران ریخت

در باغِ طرب نهالِ امید که کشت
 اظمِ شباب و عهدِ شادئ افسوس
 کز بادِ غم آخر گلش آشفته نگشت
 چون بادِ بهار آمد ه^۵ چون برق گذشت

^۱ ز غم : A رخم BCD
^۲ دگر BCD : دیگر A
^۳ هفت AD : با هفت BC
^۴ می نابی BCD : نامی A
^۵ آمده AD : آمد و BC

14b از عشق که زد است بر لبم مُ هر سکوت و جان قوّت و قوت
 من بنده عشق و مذهب و ملّ ت من عشقست علی ذلک آخهی و اموت

در حرفِ ثا

(مجتث : مفاعلهن فعلاتن مفاعلهن فعلن)

چون قُل بوسه نباشد بو د شراب عبث چرا کن م جگرِ خویش را کباب عبث
 به معری خط و خالش کنیم دقّ تھا که بهر ما نوشتند این کتاب عبث
 3 مکن به پرده گیسورخت ز من پنهان به روی مهر مُنیر است این نقاب عبث
 اگر ب ه گنج خیالِ ترا نمی شاید چرا به خانه دل می کنی خراب عبث
 به پسترِ دگران خسبد آن مه امید نمی روم همه شب از غمش ب ه خواب عبث
 6 ز گریه بار نیاور د این نهالِ امل به نخلِ خشک همین داده ایم آب عبث
 خموش باش که او را کنی همین الزام به مدّعی مُ عاند مده جواب عبث
 به یک نظاره فنایِ جهان را فهمید نیست دیده خود را چنین حلب عبث
 9 بسبست ناله جانسوزِ عاشقان وهی به بزم یار نوای نی ور باب عبث

در حرفِ جیم

(مجتث : مفاعلهن فعلاتن مفاعلهن فعلن)

دلم به ن اوکِ مؤگانِ او چو شد آماج چرا ب ه غمزه تاتار می کند تاراج
 چنان ماه لقا کودکی ز مادرِ چرخ ندیده پیره زنِ دهر گشته تا با زاج
 3 به درد عشق حکیمان گفته اند همه ز وصلِ یار دگر نیست آزموده علاج
 امید بوسه کنم من ز شوخِ مغیّبّه ای که او هنوز ب ه شاهان نداده است خراج
 مکن ب ه کعبه دلها خراب تا نشوی به حشرِ قافله سالارِ موکبِ حجّاج
 15

6 تسلّی دل حاسد ز مقبلان اینست که بهر دولت ایشان بگوید استدراج
کساد در سخن جاهلان رسد وهی همیشه کاله عرفان بود به قدرور واج

در حرفِ حا

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

هست پنهان مهرها¹ در پرده اسرار صبح روشنست انوارِ فیض از مشرقِ دیدار صبح
از سرِ شب تا سحر آهِ حزینان می وزد می گشای² زین صبا گلغنجۀ گلزار صبح
3 عکسِ انوارِ تجلّیها در آن صورت نماست چشمِ شیخیزان³ بود آینه رخسار صبح
بگذر از پرتو نمایی دروغ بی ثبات کز فروغِ صدق باشد روشنی در کار صبح
تا به کی خوابِ فراموشی ترا شب در گذشت گشت از موی سفیدت آشکار آثار صبح
6 در دلِ شهبه⁴ پباش اشکِ پشیمانی تو هم ژاله افشانست هر جا ابرِ رحمت بار صبح
مرّت ساقی مکش بهرِ صبوحی هر سحر جام خورشید است وهی ساغرِ سرشار صبح

(2)

(مضارع : مفعول فاعلات مفاعلی فاعلن)

هر صبح با گشادگِ ی دل کشم صبّ وح باشد مرا ز درگی پیرمغان فتوح
15b من پندها گرفته ام از پیرِ میکه با نصیح زاهدان نکنم توب و نصوح
3 در عاشقیست زندگِ ی جاودان مرا چون عشق نیست دایه مرگست عمرِ نوح
بیهوده است کلفتِ تن پرورئ ما مهمانِ بی تکلفِ این خانه است روح
دل را چنین سانحه سرّ معنوی وهی ز فیضهای ابد می کند سُ نُوح

¹ مهرها BCD : مرها A

² گشاید AD : گشاند BC

³ شیخیزان ACD : شیخران B

⁴ شهبها ACD : شهبها B

(3)

(رمل : فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن)

مُطرباً بزمِ	مرا دو رِ	روانست قدح	که بو د راحتِ	ارواح چه جانست قدح
بهاگ دایان ¹	دهد جوشِ	نشاطِ شاهی	دستخوشِ جم و پرویزِ	جهانست قدح
3 غنچه تازہ	چه خوبست ب	ه شاخِ گلها	در کفِ ساقیِ گلچهره	چنانست قدح
حیف باشد اگر آن زاهدِ	بد خو	شکند	که دعا کرده صد پیرمغانست	قدح
خبرِ بوسه لعلِ لبِ	دلدار دهد		بب سلام از دهنش مژده رسانست	قدح
6 نیست بیهوده	حبابش که به	صد چشم مُ دام	بب رخِ ساقیِ گلوو نگرانست	قدح
گلشنِ میکده	را هست بهارِ	جاوید	که گلِ فصلِ زمستان و خزانست	قدح
انجمنها ز سبکروح	یِ او خوشخالنند		گر چه با همسریِ رطل گرانست	قدح
9 پایمالم ز خمارِ	غم دوران وهبِ ی		که درین بزم ب	ه دستِ دگرانست قدح

در حرفِ خا

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

16 کرد بزمِ عیشِ	ما را شورشِ	اطم تلخ	جامها نوشیم از غم صبح تلخ و شام تلخ
سینه را پر شور می	سازد که غم هر دم چنین		می چکد از دیده ما گریه آلام تلخ
3 در مذاقِ عاشقان	با چاشنی دیگر است		از لبِ شیرین جانان گر بو د دشنام تلخ
بوسه آن نونهالم ²	لذتِ نو باده دا	د	گر چه می گویند باشد میوه های ³ خام تلخ
زهرهای چشمِ شوخش	را شکر خوابش ببرد		با شکر گوید گوارا گر شو د بادام تلخ
بگذر از من آن لبِ	شیرین را جان می دهم		زهدا آید ب ه دل این پندِ بی هنگام تلخ
6 شکوه از غم نیست اهلِ	درد را وهی چو من		می نباشد در مذاقِ رند دُ رد آشام تلخ

¹ به گدایان BC : با گدایان AD² نو ACD : -- B³ میوه های خام BC : میوه های خام AD

در حرفِ دال نظیره بهصائِب

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن)

- کی دلِ آگه ز سوي دیده روشن می شود
این شمالی خانه مُ ستغنی زر و زن می شود
- مهر روشن دل ندارد از نمِ شبنم گزند
در چراغِ سیع صافان آب روغن می شود
- 3 هر که چون موری به خرسندی گریند گوشه ای
نیمة ارزن به چشمش به ز خرمن می شود
- حاجتِ زخمِ دگر نَبَود ستم کیشان را
نیشِ آهِ پایمالان خار¹ دامن می شود
- رهروی کو از سبکباران بَو د در کاروان
در شبستانها چراغش چشمِ رهن می شود
- 6 گر دهن چون غنچه تصویر داری بسته لب
نوبهارِ بیخزانت رشکِ گلشن می شود
- پیشه گردون شکستِ شیشه های طبع ماست
رنگی خودبین چنین آینه دشمن می شود
- همچو عنبر نعل در آتش بود اهلی هنر
سوزها در سینه ام از دانش من می شود
- 9 گر چنین صایب بَو د افکارِ وهی دور نیست
پیر و دانادلان اس تادِ هر فن می شود

16b

این هم نظیره بهاوست

(2)

(هرج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

- به بزم امشب مگر آن آفتِ خونخار می آید
که بوی خون ز چاکِ هر در و دیوار می آید
- سپندِ شعاعِ جواله شد از بس که دلسوزان
نمی دانم کدام این آتشین رخسار می آید
- 3 به یادِ خلقه زلفش اگر از خود² روم یک دم
برون از هر سرِ مویم هزاران مار می آید
- چرا نازِ مسیحا می کشد دلخ ستۀ عشقش
علاجِ دردِ ما زان دیدۀ بیمار می آید
- صبا از طرّه اش بویی که ملکِ چین را آورد
هنوز از عقده های نافه تاتار می آید
- 6 بده همچون گلِ تر رنگ و بویی برگِ هستی را
که در گ لوارِ عالم آدمی یکبار می آید
- چو³ خورشید آنکه هرشب یک دو ساغر می کشد وهی
ز جیبِ صبح با پیمانۀ سرشار می آید

¹ خار BCD : خر A² از خود ACD : از خورد B³ چو ACD : چه B

(3)

(مجتث : مفاعلتن فعلاتن مفاعلتن فعلن)

- بتان نخست چو در دلبری میان بستند میان به کشتنِ عشاقِ نا توان بستند
- دعا اثر نکند کز درم تو چون راندی بب روی من همه درهای آسمان بستند
- 3 فغان که مدّ عیان از جفا برون کردند مرا ز شهر تو و راه کاروان¹ بستند
- مگر میان بتان روی آن صنم دیدند که اهلِ صومعه ز نار بر میان بستند
- به آشیانه ن بستند عندلیبان دل اگر دو روز درین گلشن آشیان بستند
- 6 در آمدند ز هر سو چنان که گ لچینان در چمن همه بر روی باغبان بستند 17
- جفاکشان سخنان داشتند با تو ولی چو وهبی از ادبِ عاشقی نهان بستند

نظیره شیخ سعدی

(رمل : فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن)

- ای پری چهر ه خود آرایِ زیرسان تا چند تو به خودسازی و ما دیده حیران تا چند
- محرم گلشن بزم همه غیر از من² زار من و محرومی از آن سیرِ گلستان تا چند
- 3 بب تمزایِ وصال همه شب تا ب ه سحر سیلِ اشکم رود از دیده ب ه دامان تا چند
- زلفت از باد صبا سلسله جنبان تا کی عاشق سوخته ات بی سر و سامان تا چند
- تا به کی دست من از حسرت دیدار بب سر تو به اغیار چنین دست و گریبان تا چند
- 6 نیستم یوسف کنعانی و در مصر عزیز با من این سینه پر کینه اخوان تا چند
- به غمش حیرتم از دیده خون افشانست نیست دریا و در او این همه طوفان تا چند
- جایِ رحم سرت گیم رُ خصت دیدار دهی من دلخون شده را طاقِ هجران تا چند
- 9 بلبل و³ قمری این باغ نوا یاب از تو بینوای تو بو د وهبِ نالان تا چند

¹ شهر تو و راه کاروان AD : شهر تو راه کاروان B : شهر تو در آه کاروان C
² غیر از من BCD : از غیر من A
³ و BC : AD --

قطعه

(رباعیات)

	یا با تو دمی همدم و همراز آید	یک لحظه کسی که با تو دمساز آید
	هرگونی نرود گر بود ^۱ باز آید	از کوی تو گر سوی بهشتش خ وانند
17b	کی جان به تن آیدم مگر وی برسد	کی غم رود از دلم مگر م ی برسد
	از هم نفّ سان رسد مگر نی برسد	کی در شب غم کسی ب ه فریادِ دلم
	وز دستت دل و ^۴ دیده درین غم چه کشید	گفتی به دلم ^۲ از غم عشقت چه رسید
	دل خون شد ه قطره قطره از دیده چکید	عشق آمده ذره ^۳ ذره ^۳ در دل بنشست
	گل آید و در چمن قراری گیرد	وقتست دی از میان کناری گیرد
	در پای گلی دست نگاری گیرد	خوش وقت کسی بود ^۵ که مستانه به باغ
	بس بی گنه این قوم جفاکار کُ شند	خوبان همه عشق وفادار کُ شند
	ورنه دو سه روز دگری زار کُ شند	ای دل سر خود گیر و ازین کوی برو
	نفاکی مژگان سیاهش نگرید	دل باخته کم رنگ ی ماهش نگرید
	دزدیده نگه کردن و آهش نگرید	در گلین آرزویم از پا تا سر

^۱ نرود گر بود ACD : نرود و گر رود B^۲ دلم AD : دل BC^۳ آمده ذره ذره ACD : آمده و ذره ذره B^۴ و ACD -- B^۵ بود AD -- BC

در حرفِ ذال

(مجتث : مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن)

	مراست ز آن لب شیرین همه خطاب لذیذ	بود ز تلخی دشنام او جواب لذیذ
18	شد است مجلس ما تلخ گر کنی مددی	بہ نقل بوسه لعنت بو د شراب لذیذ
	ز شور عشق دل سوزناک را اثریست	که می شود ز نمکسو دگی کباب لذیذ
	بہ فکر آن لب شیرین خفته ام امشب	که شد به دیده حسرت کشیده خواب لذیذ
	چنین که زهر ندامت خورم دم پیری	گذشت عمر ز غفلت چو در شباب لذیذ
	گناه اگرچه ب ه ذوقست در جهان شیرین	ولی به خوانچه محشر شود ثواب لذیذ
	اگر چه مجلس یاران خوش بو د وهبی	مراست از همگی صحبت کتاب لذیذ

در حرفِ را

(رمل : فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن)

	جامها را بده ای ساق ی گلو سرشار	تا بہ کی می کشم این درد سر از رنج خمار
	نوبهار است روم سوی چمنها چون آب	به امیدی که کشم سرو روانی به کنار
3	من ازین باغ همین غنچه لبی می خواهم	نیستم عاشق گلهای چمن همچو هزار
	هست از عنبر خالش به مشام بویی	بی د ماغم کند آمیزش مشک تاتار
	گر بخواهی که رخ ماہ امیدت بینی	همچو نجم سحری باش ب ه چشم بیدار
6	مکن اندیشه ز بردار شدن چون منصور	بهر حق گوئی خود پرده ز پشت بردار
	گرم بدمنشان زهر هلاکست مرا	بهر تریاک چسان هضم کنم من ت ظو
	آخر کار فتادند ب ه خاک ¹ خواری	دیده ام رتبه بلندان جهان را بسیار
9	نیک و بد را همه از بخت شناسم وهبی	نکنم شکو ه بیهوده ز چرخ غدار

¹ خاک BCD : جواک A

(2)

18b

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

گر بو د این گنبد فیروزه ویران غم منخور	در خراباتِ مغان بن‌شین ز دوران غم منخور
گر نمی باشی درین گلزار خندان غم منخور	نقدِ عمرِ گل چو صرفِ خنده یک روزه شد
در گدایی بهر نعمتهای الوان غم منخور	3 خونِ دل خوردن بو د بهتر ز خوانِ خسروان
پاک دامان سوز ¹ تنگیهای زندان غم منخور	همچو یوسف با عزیزی بگ ذری ایام را
هست چون پیک صبا از ماه کنعان غم منخور	بوی پیراهن رساند ک لهه احزان را
با امید ² وصل دل خوش کن ز هجران غم منخور	6 در وصالِ یار از بیمِ فراق ایمن مباش
در خورِ غم نیست از طعنِ حسودان غم منخور	شکر کن گر می شوی محسود کلن هم نعمتست
باده گلرنگ خور و هیی به خوبان غم منخور	نوبهار آمد ب ه گلشن بر لبِ جویی نشین

قطعه

(رباعیات)

چشم بیدار³ و اخترم خفته نگر آشفته نگر⁴ ز بختِ آشفته نگردر گلین آرزویم از پا تا سر پژمردگی⁵ غنچه نشن گفته نگرلین آ و بهک نج فرقتم فر و نگر وز⁷ دردِ فراق چهره ام زرد نگراز مرگ دوا ی دردِ خود⁶ می جویم بیمارن گو دوا نگر درد نگر

ای دوست اسیر دشمنم فر و نگر وز دوری تو چنین رخم زرد نگر

حالم تبه از طالع نامرد بین روزم سیه از اختر شب گید نگر

1 سوز B : شور AC : شوز D

2 امید ACD : امیدی B

3 بیدار BCD : دیدار A

4 آشفته گیم BCD : آشفته گیم A

5 پژمردگی BCD : پژمردگی A

6 دوا ی درد خود ACD : دوامی در خود B

7 وز BC : و از AD

ای گل ز بی قتل من خسته جگر چون سرو کمر بستی و ترسم که اگر
 بینی کفتم چو لاله آغشته ب ه خ ون ریزد همه ارغوانت از نرگس تر

در حرفِ زا

(رمل : فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن)

مردمی را نشود غمز ه شوخش همراز کی نگهدار بو د راز کسان را غم از
 از سر کویش اگر سوی بهشتم خ وانند¹ نرم گر بروم زود همی آیم باز
 3 در چنین شهر چه سود ست ز دیوانگیم کودکی نیست که باشد به سرم سنگ انداز
 چون کند ناله عشق اقی خزین بیدارش آنکه خوابیده ب ه صد ناز و نوای شهناز
 مشواز دیده خ سیده شوخش ایمن بهر نخجیر بو د دوخته چشم شهباز
 6 سوی میخانه روانیم تو ما را بگذار زاهدان در صف رندان نشود پیش نماز
 روشنست اینکه بلاهای بلندی به قفاست کی رها یافته شد شمع سرافراز ز گلو
 شد خراشیده ز ناساز ی زاهد گوشم مطربا بزم مرا با نی خوش نغمه بساز
 9 جوش عشقست همه نش نه نظمم وهی که چو حافظ شده ام مست شراب شیراز

19b

در شیراز گفته است

(هرج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

مرا از اصفهان خوشتر نماید کشور شیراز که دیدم ناز و خوبی را فزون² در دلبر شیراز
 به گلگشت مصلّ زندگی تازه می بخشد ز دست بُکی شیرازی می جان پرور شیراز
 3 نوای عاشقان باشد ب ه باغ دلگشا بلبل رخ خوبان بو د آنجا گل رنگین تر شیراز

¹ خوانند ACD : خوانند B
² فزون BCD : افزون A

- شمیم چفته گیسوی جوانانِ دلاویزش¹ خوش آمد در مشام من ز مشک و عنبر شیراز
 به جنبشهای رقص و عشوه سازی بر زمین آرد ز گردون چنگ ی ناهید را بازیگر شیراز
 6 بلند است آن چنان هم گودن بللور خوبانش صفا بخشست² زانو شیشه بالا سر شیراز
 چسان نبود در آنجا مردمان بیهوش از حیرت که باشد هر پ سر مستانه رز دختر شیراز
 روان شد اشکها از دیده ام چون جوی رکناباد به پای سرو قدان تا به صحرا از در شیراز
 9 خیالی دلکشم وهی به ایران هم مسلّم م شد رقم داد از سر تحسین به دستم داور شیراز

قطعه

(رباعی)

- برداشته شد نقاب از دخترِ رز در پرده شد آفتاب از دخترِ رز
 شهریست پر انقلاب از دخترِ رز زیبا پسر ان خراب از دخترِ رز

در حرفِ سین

(رمل : فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلمن)

- از غم آتشِ هجرِ تو چنانم که مپرس همه شب شمع ه افروخته جانم که مپرس
 نگسلد رشته شوقم ب ه هراسِ خنجر تارِ پیوسته آن موی میانم که مپرس
 3 خوب فهمیده ام آسایشِ درویشی ر ا تکیه در خانق ه پیرِ مغانم که مپرس
 کعبه کوی ترا خویش رسانم شاید من درین بادیه چون ری گ روانم که مپرس
 نتوانم که برون آورم از لب پاس با غم دهر چنان بسته زبانم که مپرس
 6 همسرِ کوه بلند است ع لَو قدرم آنچنان بر دلِ حسّاد گرانم که مپرس
 به خیالی شکرِ بوسه لعلش وهی تر زبان طوطی شیرین بیانم که مپرس

¹ دلاویزش : BCD : دلاویزش A
² بخشست : BCD : بخشش A

(2)

(رمل : فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن)

فکرِ آن قدّ سہی سروِ روان ما را بس ہم چو قمری ز غمش آہ و فغان ما را بس
 با لبِ خشک نشینم بہ دریا چو صدف قطرہ چند ز نیشان بہ دہان ما را بس
 3 ہر بہاری کہ رسد ہست خزانہ در پی عبرت از شادی و اندوہ زمان ما را بس
 ہم چو گلچین بہ ہمہ دستِ درازی نکنیم غنچہ ای زین چمنستانِ جہان ما را بس
 سخنِ تازہ دہد ذوقِ جوانی وہبی پیر گشتیم اگر طبعِ جوان ما را بس

قطعه

(رباعی)

در کشورِ عشقست دیاری کہ مپرس دوشینہ مرا فتاد کاری کہ مپرس
 در گلشنِ حسنِ گلعداری دیدم در پایِ دلم شکست خاری کہ مپرس

در حرفِ شین

(رمل : فعلاتن فعلاتن فعلاتن فاعلن)

20b در جہان با سینہ صد چاک همچون شانہ باش سربہ ہم پیوستہ گیسویِ ہر جانانہ باش
 سایہ ات گردد بہ فرقِ پادشاہان سایان بالِ ہمّت باز کن همچون ہمایی لانہ باش
 3 سینہ بی عشق را بنیادِ آبادی کجاست بہرِ گنجِ شایگانی با دلِ ویرانہ باش
 تا نمی سازد ترا اندوہ دورانِ پایمال بوریایِ صرفاً آسایشِ میخانہ باش
 جوہیا جوشیدہ ہر سو از خروشِ نوبہار در چنین وقتی تو ہم با نغرہ مستا نہ باش
 6 رازِ عشقِ خویش را بلبل ز نا لش فاش کرد با دلِ پرسوز بی آواز چون پروانہ باش
 جوہرِ خود را چو مرجان رنگِ دلجویی بدہ گر نباشی ساغرِ مّی سبجہ صد دانہ باش

خویش را پر نش نجی سر شار کن مانند می
 9 بیوه دنیایِ دون پسمانده صد شوهر است
 از پی خویش و بطیبت خویش را رسوا مکن
 این جواب آن غزل وهبی که صلح¹ گفته است
 که به مینا زیورد که رونقِ پیمانه باش
 دست شوی از مهرِ او با هم تِ مردانه باش
 آشنایِ خلق شو از قومِ خود بیگانه باش
 هر کجا د ام² تماشایی که بینی دانه باش

(2)

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

کند گو³ دستگیری تارِ گیسوی پریشانش
 3 نمی دانم چسان خود را رهاند آن مه کنعان
 به یاد چشم⁴ آن لیلی نگه رفتم ب ه صحرا بی
 به گلشن بشنویم امروز نالشها فروتر شد
 ندیدم م یزبانی همچو این چرخِ سیه کاسه
 6 چو راغب هست در عالم به کالای سخن وهبی
 فروغِ مهر و مه هر روز و شب از عالمِ بالا
 دل افتاده بیرون آید از چاه ز نخدانش
 که از مجنون گریزانند با وحشت غزالانش
 رسد روزی اگر این دستِ کوتاهم بدامانش
 مگر دیدند ناگه عندلیبان رویِ خردانش
 همه از خوردنی م نقش سیر است مهمانش⁵ 21
 چرا اکنون فروشی پیش نادانان ارزانش
 به خاکِ درگهش افتد ز بهرِ بوسِ دامانش

قطعه

(متقارب : فعولن فعولن فعولن فعل)

بمیری ز غمها شوی گرب ه هوش ز من آزموده دوا بی ب کوش
 به سوی چمنها کناری بگیر به خوبان شرابِ پیایی بنوش

¹ صائب AD : صایب B : صائب C² دام ACD : دم B³ گر BCD : گود A⁴ به یاد چشم BCD : پیاده چشم A⁵ -- مهمانش BCD : و مهمانست A

در حرفِ صاد

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

آن مه رقص چون دامن فشان آید به رقص دل ز شوقش می طبد از سینه جان آید به رقص
 چنگی ناهید رامش گو بو د در بزم با دفِ خورشید و ماهش آسمان آید به رقص
 3 چشم شوخش گر نگاهِ سرمه ریزی می کند همچو گیدِ بادِ مُلکِ اصفهان آید به رقص
 بهر شمع از سوختن پروانه را کی هست باک بر سرِ نارِ غمش عاشق چنان آید ب ه رقص
 با گرا نجانی خود این زاهدِ سالوس هم از دو یک پیمانه دامن در میان آید به رقص
 6 شیوه انگیز است هر حرفم چنین با نازکی کز بیانِ جنبشِ جانان زبان آید ب ه رقص
 خامه و هبی به دستش آن نی خوش نغمه است کز نوایِ روحشِ او جهان آید ب ه رقص

قطعه

(رمل : فعلاتن فعلاتن فعلن)

21b

نی و می مطرب و ساقی رقّ اص همه آماده و یاران ز خوّ اص
 بلبل¹ و جوی و چمن هم تنها چشم بد دور ازین مجلسِ خاص

در حرفِ ضاد

(منسرح : مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن)

کوششِ تن پروری نیست ز انسان غرض تن چوز خاک سرت³ شد پرورشِ جان غرض
 توبه ز مینا بو د زود شکن زاهدا بس که ترا چیست از توبه رندان غرض
 3 غمزه جلّ اد او تیغ ز ابرو کشید کشتنِ عاشق مگر هست ب ه جانان غرض
 خاطرِ عشق را جمع نسازد چو² یار چیست ندانم از این زلفِ پریشان غرض

¹ بلبل AD : به لب BC² یار BC : باد AD³ خاکست BCD : خاکس A

گردش پیمانہ و جنبشِ مستانہ است رندِ مَی آشام را از ہمہ دوران غرض
 6 بہر تماشاہی آن سروِ روان شد چو جو ی نیست بافتادہ اش سیرِ گلستان غرض
 خسرویِ خویش را عرض ب ہ حاسد کند ورنہ بہ¹ وہبی دگر نیست ز دیوان غرض

قطعه

(مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)

با طول و عرضِ درِ دلِ خویش کرد عرض بیچارہ ای کہ پر شد از آہش سما و ارض
 بہرِ خدا گناہ بَو² د² گر نمی دہی بر گودنت ادایِ دو یک بوسہ است فرض

در حرفِ طا

(منسرح : مفعلن فاعلن مفعلن فاعلن)

چون کلّ فِ تیرہ بر روی چو ماہ سرت خط صفحہ امّ ید را نقشِ سیاہست خط
 22 مصحفِ حسنش پر از نکتہ باریکہاست نیست ز معنی تہی جایِ نگاهست خط
 3 روشریِ چشمہ خضّ رب ہ ظلمت بَو د لعلی روانبخش را نور³ سیاہست خط
 حسنِ گلو سوزِ او خانہ دل را بسوخت از اثرِ دودِ آن آتشِ آہست خط
 سینہ سفید از سمن روی چو⁴ گلِ سرخ رنگ آن⁵ چمنِ عشوہ را سبز گیاہست خط
 6 صفحہ رخسار را رونقِ دیگر دہد بس کہ طرازندہ رقعہ شاہست خط
 صورتِ حشر است از آن چہرہ بہ وہبی عیان حسنِ عمل عارضش رنگِ گناہست خط

¹ بہ ACD : بو B

² گناہ بود BCD : گناہ بو A

³ را نور ACD : -- B

⁴ چو BCD : -- A

⁵ آن ABD : این C

قطعه

(رمل : فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن)

مصحفِ رویِ ترا دانه خالست نُقط^۱ هم کشیدند بر او بسمله خوب ز خط
آیتِ حسن بخوانیم از آن بی کم و کاست نبود در قلم احسنِ تقویم غلط^۲

در حرفِ ظا

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

هست از خوبان مرا یار بخش ا غیار حظ نیست نزدِ عندلیبان از گلِ بیخار حظ
عاشقِ پر درد خرسند است با یادِ لبش می کند از صحبتِ دارو دلِ بیمار حظ
3 ما به سیرِ زلفِ پیچاپیچ او^۳ خواهشگریم دیگران را گر نباشد از نگاهِ مار حظ
بهرهای نوید به زاهد از فروغِ حسنِ او کور کی می طلب^۵ از خورشیدِ پرنوار حظ
دلپسندی نگاران نزدِ ما با^۴ جلوه هاست غافلست آنکس که کرد از صورتِ دیوار حظ
6 با حواسم هر یکی را از خیالش هست ذوق دیده تنها می کند از لذتِ دجار حظ
نظمِ وهی را گهرسنجِ سخن داند که چیست کی به ناموزون^۶ طبعان بخشد این اشعار حظ 22b

قطعه

(مجتث : مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن)

ما ز دیدۀ جانانه هست این ملحوظ که باشد از نظرِ مردمانِ بد محفوظ
گهی کند نگهی سویِ من به غمزه شوخ شوم به حسنِ نظرهایِ او قرینِ حظوظ

^۱ نقط : D : خط ABC^۲ غلط : ACD : خط B^۳ او : ABD : از C^۴ با : ABD : -- C^۵ می یابد : CD : می باید AB^۶ به ناموزون : ACD : نیاموزون B

در حرفِ عین

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

هر که می باشد بفریبها ¹ با دلِ سوزان چو شمع	می کند در بزمها سیرِ رخِ جانان چو شمع
روشنی باشد که زود انجام گیرد رفعت	گر شوی بالا نشین در محفلِ دوران چو شمع
3 اهلِ دولت را به شبها خوابِ آسایش کجاست	بر سرِ تاجِ زرِ خود می شود لرزان چو شمع
بر سرِ فانوس شد پ روانه سرگردان دریغ	آن رخِ پرتاب را از ما مکن پنهان چو شمع
آن که شد امشب چراغِ روشنِ بزمِ دگر	من ز هجرش بوده ام با دیده گریان چو شمع
6 ساقیا با شبِ چراغِ جامِ بللورت شبی	کلبه تاریک ما را باش نورافشان چو شمع
پرتوِ گفتارِ وهبی انجمنها را گرفت	روشنی یابد ² از آن هر شب دلِ یاران چو شمع

قطعه

(رمل : فعلاتن فعلاتن فعلن)

بفریب سرِ زلفِ تو شد دلها جمع	تا به کی خود نشوی با ما جمع
رحم کن بهرِ پریشانیِ ما	به تو باشیم همین تنها جمع

در حرفِ غین

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

من ن می کردم ز تیغِ غمزه او جان دریغ	کرد مردمکش نگاهش را ز من جانان دریغ
گشت از تاریکیِ خطِ لعلِ جانبخشش نهان	تشنه لب ماندیم ما ز آن چشمه حیران دریغ
3 چون کتان با سینه فرسوده ایم از حسرتش	رویِ خود نمود ما را آن مه تابان دریغ

¹ شبها ACD : شهبال B
² یابد AB : باید DC

اشکهای خویش را در شوره زاری ریختم¹ دانه ای حاصل نشد زین رشح ه باران دریغ
 می به بزم دیگران نوشد² چنین بیهوده من سیرع را از آتش عشقش کنم بریان دریغ
 6 گشتم از قربانیان عیدگلو جلوه اش روی آن مه را ندید این دیده حیران دریغ
 در کنار جوی اشکم سرو قدی جا نکرد³ من همین بیهوده کردم چشم را گریان دریغ
 کی رهاند اهل دانش خویش را از نیش غم در کف خار است دامان گل خندان دریغ
 9 بود وهی را به گجه دلبران بهتر ز گنج با دل ویران بیرون آمد از ایران دریغ

قطعه

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

اهل دل باش د ملول از سیر باغ بلبلان نالان همه در خنده زاغ
 گل گریبانچاک همچون عاشقان می نماید در دل هر لاله داغ

در حرفِ فا

(مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)

عشاق در گذرگو جانان طرف طرف بر راه خسروان چو گدایان طرف طرف
 بهر سلام آن شه خوبان فتادگان⁴ صف بسته اند واله و حیران طرف طرف
 3 استاده اند بر لب جویی چ و سر وها اکتون به باغ عشوه نمایان⁵ طرف طرف 23b
 ما هم رویم با توب ه سوئی برای عیش رفتند عاشقان چو⁶ ب خوبان طرف طرف
 مُشکی چو کاکلِ توبه چین و خطا نیافت باد صبا که گشت شتابان طرف طرف

¹ ریختم ACD : رنجینم B

² نوشد ACD : نوشد B

³ جا نکرد BC : خای کرد AD

⁴ فتادگان ACD : فتاده گان B

⁵ نمایان BCD : -- A

⁶ چو AD : -- BC

از چشم زخم گشته نگهدار دیده اش با تیر و تیزه آن صبی مژگان طرف طرف
 وهی به نو قماش سخنهای من روند سوداگران^۱ کاله عرفان طرف طرف

قطعه

(خفیف : فعلا تین مفاعله ن فعلن)

آنکه را هست^۲ دل چو آینه^۳ صاف نگید هم^۴ بی دیده انصاف
 بهر انشا و شعر من گوید بهز آثار صائِب ووصاف

در حرف قاف

(مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعله ن)

شد لوح سینه ام همه فصلِ خطابِ عشق از خط و خالی یار نوشتم کتابِ عشق
 بوی دگر دهد به سرِ خوانِ درد و غم باشد ز لخت لخت جگرها کبابِ عشق
 3 شبخیز شوز شوقِ رخ تانبلکِ او کلید برون ز مشرقِ دل آفتابِ عشق
 بسیار هست هم نفسان هم چونی ولی ناید ز ناله همه بوی شرابِ عشق
 هر گوش آشنایِ نوایش ن می شود در پرده هاست نغمه تارِ ربابِ عشق
 6 کی می رسد به ه گنج فراوانِ دردها معموره دلی که نباشد خرابِ عشق
 در شوره زار سبز^۵ شود تخمِ آرزو بارانِ فیض بارد اگر از سحابِ عشق
 24 چون مویِ نا توان که همیشه بر آتشست کی رسته می شود دلم از پیچ و تابِ عشق
 9 تا خویش را به آینه رویی برد چنین سیماب گشته است دل از اضطرابِ عشق

¹ سوداگران BCD : سودا کرد آن A

² راهست ACD : روا هست B

³ آینه AD : آینه BC

⁴ نگردهم B.C.D : فکر دهم A

⁵ سبز ACD : سیر B

چشم گشاده بایدت از بهر سیرِ بار دشوار نیست ورنه گشا بی حجابِ عشق
 وهی به مرغهای غمش لانه می کنم گر همّ تی رسد به سرم از جنابِ عشق

(2)

(هرج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

تو پنداری به ذوقِ وصل شادان می شود عاشق نمی دانی که خرم دل به هجران می شود عاشق
 سرشک تلخ فرهاد است جوی¹ شیر از آن هر دم ز شوقِ لعلِ شیرین تو گریان می شود عاشق
 3 کجا جمعیتِ خاطر به دورِ زلفِ مشکینت صبا گر آورد بویش پریشان می شود عاشق
 مگر طاقت ن طلود شوخِ طرفِ نگاهش را به صحرا چشم بر چشمِ غزالان می شود عاشق
 ز تابِ شمعِ بزم آرا نه تنها سوخت پروانه به معشوقش چنان پیوسته سوزان می شود عاشق
 6 به دستِ ناامیدی چاک سازد دامنِ خود را اگر بیچاره ای با ماو کنعان می شود عاشق
 ندارد طاقتِ گفتار در نزدیکی² وهی چو دور افتد ز بزم او پشیمان می شود عاشق

(3)

(مضارع : مفعول فاعلات مفاعل فاعلن)

بالاتراز سرپهر بو د آستانِ عشق بر عرش گنبدیست³ مگر⁴ آسمانِ عشق
 هر چیز با زبانِ خودش یاد می کند هر ناشناس لی ک نفهمد زبانِ عشق
 3 بارش چو تن گِ سرمه بختِ سیاه ماست بی ناله می شو د جرسِ کاروانِ عشق 24b
 نبود به راهِ درد و غمش توشه دگر خونِ جگر خورند همه رهروانِ عشق
 رعنا گلیست کوب ه گلستانِ دل رسد رنگین بو د همیشه بهار و خزانِ عشق
 6 صد لخت گشته است جگر اهلِ درد را یاقوتهاست آنکه نهان شد ب ه کانِ عشق

¹ جوی AD : جدی BC² نزدیکی BCD : نزدیکی A³ گنبدیست CD : گنبد بست AB⁴ مگر AD : دگر BC

خود را فسانه ساز¹ و برو سوي کوه و دشت
 از قيس و کوهکن مشنو داستانِ عشق
 با نقدهای ناسره چیزت نداده اند
 ورنه نبسته اند ب ه رويت دکلنِ عشق
 9 لالست هر زبان ز گفت و شنیدِ او
 وهی مگر بو² د قلمت³ ترجمانِ عشق

قطعه

(مجتث : مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن)

همین ز میکند ه کهنه طاقِ هفت طباق
 امیدوار صفاییست³ کاین د ل مشتاق
 ز دستِ ساقی سیمین ساق می ب کشد
 کند گهی نگهی هم ب ه گ ردنِ بئلق

در حرفِ کاف

(مجتث : مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن)

خروشِ گریه مستانه است گریه⁴ تلک
 بیلید آگهی از فیضِ دیده نمناک
 بود ب ه دیده تر سبز کشت زارِ امل
 که آیلری باران بجوید این سر خاک
 3 ز گوید سیلِ م صاف تیره رو نشود
 ز حادثاتِ زمانه چه باک بردلِ پاک
 برای خنده پیکروزه چون گلِ سوری
 مشر ز سوگ درین بوستان گریان چاک
 از آن همیشه روا نم به سوي عالمِ آب
 که سوزهاست ب ه سینه ز شعله ادراک
 6 فریبِ دشمنِ جان را مخر به تزویرش⁵
 چه سود زهر بو² د گرب ه صورتِ تریاک
 به حرفِ باده میالا زبانِ خود زاهد
 دهان تا نکنی پاک با سرِ مسواک
 به فریبهیست پ سزنده کشتنِ نخجیر
 مرا چسان کند آن شهسوار در فتراک
 9 ز آتشین سخنهای سرکشم وهی
 به سوزشند حسودان چون خس و خاشاک

¹ و AD : -- BC

² مگر بود قلمت BCD : مگر قلمت بود A

³ صفاییست ACD : صفاییست B

⁴ تاک AD : ناک BC

⁵ مخر به تزویرش AD : مخور تیز و برش BC

قطعه

(رباعی)

در بزم تو غیر سوزدم ز آتش رشک
 آید ز دلم رود¹ ز چشمم شب و روز
 گلگون کندم چهره به خوناب سرشک
 چون نی همه ناله چون صراحی همه اشک

در حرفِ لام نظیره ب صائب

(مجتث : مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن)

چو نرگس آنکه ب ه غفلت کند نظاره گل
 نکرد دیده خود روشن از ستاره گل
 درین چمن نیو د خنده بادل بی د رد
 نموده است ز هر داغ آشکاره گل
 3 هوا به بوی صبا خوب و بلبل از شادی
 پرنده رقص نماید ب چار² پاره گل
 بهار عمر گذارند ه خرمنی دمیست
 ندیده است کسی خنده دو باره گل
 ز فیض پاک نهادی چو ژاله صاف دلان
 ب آفتاب رسیدند از کناره گل
 6 ب ناله جست ز خوابش هزار زار امشب
 رمیده است ز خاری در استخاره گل
 جواب صائِب رنگین خیال دشوار است
 که خار و خس ندهد رونقِ نظاره گل
 ب جای ژاله ز کلکش گهر چکد وهی
 بود به گلشنِ تحسین گوشواره گل

این هم نظیره ب اوست

(هزج : مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن)

چیند مگر از پیرهن ت دست صبا گل
 هر صبح³ فشاند ب ه گریبان هوا گل
 از حیرت نظاره این چهره گلگون
 مانند ب کف ناز تو چون رنگِ حل⁴ گل
 3 در گلشنِ جرئت شناسیم گل از خار
 گیرد نگ و ما ز سرِ خارِ جفا گل

25b

¹ AD -- رود BC
² ب چاره ACD : ب چاره B
³ صبح BCD : صبح A
⁴ حنا ACD : صبا B

- در صورتِ شبنم عرقِ شرم بریزد زان عارضِ خوی کرده بو د غرقِ حیا گل
 بلبل به چمنها نشنیده ست و ندیده ست هم چون رخِ رنگینِ تو یک خنده نما گل
 6 از نیشِ غم اهلِ هنر آسوده نباشد در پنجه خار است ب ه این حسن و بها گل
 مگشا دهنِ خویش درین باغ چو غنچه کز غارتِ گلچین نتوان یافت رها گل
 خوابیده دلان عقد ز دل باز نکردند با فیضِ سحرگاه بو د دیده گشا گل
 9 جوید نمِ لطفی مگر از عالمِ بالا هر صبح چنین باز کند دستِ رجا گل
 با لطفِ سخن نرم شو د سخت دلان هم روید اگر از خاره ب ه امدادِ هوا گل
 پر سوخت ه آتشِ شوقیم چو¹ بلبل پیدا شو د از توده خاکسترِ ما گل
 12 تقلید به صائف چه خ طلست که وهی رنگین سخنِ اوست به فرقِ شمعرا گل

قطعه

(مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)

- پر گشته از شرابِ غم او به سینه دل مانند شیشه ایست که م ملو به سینه دل²
 آنجا خیالی سرو قدش ریشه گیر شد شکلِ صنوبریست از آن رو به سینه دل
 26

در حرفِ میم

(هزج : مفعول مفاعلن فعولن)

- هی مهربی اگر چه بی وفا هم جور از تون کو بو د جفا هم
 در وصل چو هجر سوزدم جان از درد ب ه جانم از دوا هم
 3 بیگانه و آشنا ندانی بیگانه کشی و آشنا هم
 ای گل که ز هر گلی فزونست در حسن رخِ تو در صفا هم

¹ چو ACD : -- B
² که مملو به سینه دل BCD : که به سینه مملو دل A

پیش که برم شکایت از تو
 از خلق نترسی از خدا هم
 6 شد فصلی بهار و بلبل و گل
 در باغ ب ه عشرتند با هم¹
 جال ستم است اگر نباشیم
 چون بلبل و گل به باغ ما هم
 بس تجربه کرده ام ندارد
 آهِ سحری اثر دعا هم
 9 جز وهب ی بینوا در آن کوی
 شاه آمد و شد چنین گدا هم

از اصفهان ببشاهزاده ایران نوشته بود

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

مهرس ای گل ز من کز گلشن کویت چسان رفتم
 چو بلبل زین چمن با ناله و آه² و فغان رفتم
 نیستم دل به مهر دیگران امّ از کوی تو
 ز بس نا مهربانی دیدم ای نا مهربان رفتم
 3 منم آن بلبلی مهجور کز بیداد گلچینان
 به دل صد خار خار عشق گل از گلستان رفتم
 منم آن قمری نالان که از بس سنگ بیهادم³
 زدند از هر طرف از باغت ای سرو روان رفتم
 به امید نا امید از کویت ای زیبا جوان رفتم
 26b 6 ندیدم زان گلی بیخار جز مهر و وفا امّ
 سخن کوتاه به ناکامی ز جور آسمان وهبی
 ز باغ از جور گلچین و جفای باغبان رفتم
 ز یاران عجم دل بردم و از اصفهان رفتم

قطعه

(رباعی)

دل در خم طره نگاری دارم
 جان بسته فتراک سواری دارم
 ای عقل برو که با توام کاری نیست
 وی عشق بیا که با تو کاری دارم

¹ با هم ACD : باد هم B
² و ACD -- : B
³ بیدادم ACD می دادم B

فرد

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

همین نقدِ حیاتم مصرفِ یک خنده می باشد ب عالم چون حبا ب موج دریا نیستم هستم

دیگر

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

ندیدم راحتی در کسوتِ شاهی و درویشی اگر باشد گمان او را امیدی در کفن دارم

در حرفِ نون

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

- طعنِ دشمن شد فروغِ گوهرِ عرفانِ من سرزنشها تیشه کاری می کند در کانِ من
- در خرابیِ دلم کوشیدنش بیهوده نیست گنج می باید حسود از خاطرِ ویرانِ من
- 3 تیره طبعان را کنم صافی ز¹ روشن مشربی سیل باشد شسته رو از صحبتِ عمّانِ من
- بهره ام زین سخت رویان خرمی بی حاصلیست تخم را در سن گلاخ افشانده چون دهقانِ من
- آستین افشاندم از گلهای این باغِ امل خارِ غم دستش کشید از گوشه دامنِ من
- 6 ابرِ بختِ تیره ام را ساختند از دودِ آه می رساند سنبل از تخمِ سمن بارانِ من
- صورتِ خورشید رویی در نظر دارم همین نیست چون آینه سیرِ دیده حیرانِ من
- قامتِ گلگون قلبی هست در دل ریشه گیر سروها گلپوش می رویند از بستانِ من
- 9 جوهرِ تیغست پنهان تا ب ود اندر نیام فارغست از من ت پوشش تنِ عریانِ من
- عارضِ خویکرده اش از جوش می بیطلب² شد می شود زین موجِ آتش جوششِ طوفانِ من
- بندِ فتراکش به وقتِ نی سواری کرده است صیدِ بیتابِ دلم را آن سبک جولانِ من
- 12 از خیالِ دیدنِ لولوی آن دندانها³ آبِ گوهر می چکد از دیده گریانِ من

¹ ز ACD : -- B² بیتاب AD : پرتاب BC³ دندانها ACD : دندانها B

موشکافی کرده ام در وصفِ گیسویش چنین تارِ زلفِ حور شد شیرازهٔ دیوانِ من
 خسروِ نظم که وهبی روح خاقانی کند ضبطِ قانونِ سخن از شوکتِ دیوانِ من

در اصفهان نوشته بود

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

بهرت است از چار باغ و نوبهارِ اصفهان سیرِ این چار ابروانِ گلعدارِ اصفهان
 در نهاوند و عراقِ او نمی گزرد¹ مقام می کند عشقِ اق در ایرانِ قرارِ اصفهان
 3 از سیه چشمی خوبانش نشان دارد مگر سرمهٔ آهو نگاهان شد غبارِ اصفهان
 بهٔ لب باغش بهٔ ز نافِ دلبران و همسراست غبغبِ خوبان بهٔ سیبِ تابدارِ اصفهان
 این دلِ بی تاب را در ساحهٔ عشقش گرفت با سرِ چوگانِ زلف آن شهسوارِ اصفهان
 6 سینه ام را همچین آئینهٔ خانه ساختند صورتِ زیندهٔ هر عشوه کارِ اصفهان
 من چنان دادم که وهبی نیمه ای از وصفِ اوست گر عجم نصفِ جهان گوید دیارِ اصفهان 27b

قطعه

(رباعی)

آیینهٔ دوست روی نیکوست بین عکسی که درین آینه زان روست بین
 چشمی بگشا عکس که و آنچه چیست عکسِ اوست نگر آینه هم اوست بینم

دیگر

(رباعی)

تنها همه عمر خونِ دل خوردم من کز ناله چرا گوشِ تو آزرده من
 چون شمع سحرر سید شامِ اجلم خوش باد شبت که دردِ سر بردم من

¹ نمی گیرد ACD : نمی کرد B

در حرفِ واو

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

غافل از م غئی حسنِ صورتِ خوبان مشو	همچو آینه به عکسِ ساده رو حیران مشو
در چمنها غنچ هُ دمبسته و خاموش باش	از گشایش دست بردِ جورِ گلچینان مشو
3 می رساند تیر را زورِ کھانش بر هدف	در جوانی ¹ بی نصیب از صحبتِ پیران مشو
جاهلان در زندگی خویش همچون مرده اند	گرز تنهایی ب ه میری همدم نادان مشو
با فراخی عزیزی می رسانی خویش را	هم چو یوسف تنگدل از سیلِ ی اخوان مشو
6 ذره ذره جسمِ خاکی را به خورشیدی رسان	از گیوانجانی غبارِ خاطرِ دوران مشو
اسبِ طبعِ نکته پر دازان همه پس مانده اند	بسکه وهی در ره معنی سبک جولان مشو

قطعه

(رباعی)

آن ماه که آفتاب حجاب می دارد ² ازو	وز شرم به رخ نقاب می آرد ازو
ساقیست به بزم امشب و مینا ب ه کفش	ابریست که آفتاب می بارد ازو

در حرفِ ها

(هرج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

کنم از جلوه گاهِ او گذار ³ آهسته آهسته	شوم تا سیرِ چشم از سیرِ یار آهسته آهسته
به کویش صرصرِ آهم کند آزرده جانان را	که در گلشن و زد بادِ بهار آهسته آهسته
3 چو مهر از پرده ابرِ سیه شد عارضش روشن	به زیرِ گیسوانِ مشکبار آهسته آهسته
نشانِ داغهای عاشقان را می کند دقت	خرامان می شود در لاله زار آهسته آهسته

¹ جوانی : ABD : جوابی C

² حجاب دارد B : حجاب می دارد ACD

³ گذار BCD : گذا A

- بکش بی چشم بگشا از خمار آهسته آهسته
 سبوها را ب ه بزم ما بیار آهسته آهسته
 چو جولان می کند آن شهسوار آهسته آهسته
 بود عزم فراز کوهسار آهسته ه آهسته
 که آید سرو قدی در کنار آهسته آهسته
- ب پای گلبنی چون نرگس از دست گل اندامی
 6 مباد اشکسته از سخ تی دوران شاید ای ساقی
 ندارد رغبتی صید دل آواره ما را
 ب شیب عزل زود آیی ز جاه سربلندت گر
 9 سرشکم رفته رفته جوی شد وهبی ب ه امپدی

قطعه

(رمل : فعلاتن فعلاتن فعلن)

ساقیا می ب ه مین زار بده ب کفم سا غر سرشار بده
 که بکن ن قل لب ت در دهنم که ب ه لب بوسه ز رخسار بده

در حرف یا

(مجتث : مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن)

- اگر به کف کف ساقی و جام جم داری ب پای خم چو نشینی ز غم چه غم داری
 بود عیار تو سنجیده در ترازوها بین گران ی قدرت اگر درم داری
 3 ز ابر آه تو بارد گهر به جای سرشک اگر به ساحل دل لچ ه ها جویم داری
 بک شتن من بیچاره چون ن نیشی دو ابروان چو تیغت چرا ب ه هم داری
 ز پیچ و تاب سر آزاد ه¹ کی توانی بود ب دل هوای سر زلف خم به خم داری
 6 ز شکوه همچو گریبان خود کنم صد چاک رسد ب ه دستم اگر دامن کرم داری
 مگر ب ه جانب شیراز رفته وهبی که در خیال چنین شیوه عجم داری

(2)

(رمل : فعلاتن فعلاتن فعلاتن)

روز و شب خونِ جگر می خورم از دردِ جدایی نا گوار است به من زندگی ای مرگ کجایی
 چون به پایان نرسد محبتِ هجر از شبِ وصلم کاش از مرگِ بیابان رسدم روزِ جدایی
 3 هر شیم وعده دهی ک آیم و من بر سرِ راهت¹ تا سحر چشم به ره مانم و دانم که نیایی
 که گذارد که ب ه خلوتگه آن شاه در آیم من که در کوچۀ او ره ندهندم ب ه گدایی
 بسته کاکل و زلفِ تو² بود وهی و خواهد نه از آن قید خلاصی نه از آن دام رهایی

قطعه

(رباعی)

29 آمد سپه بهار و شد لشکرِ دی بر شاخ ن گر شکوفه چون افسرِ کی
 زان پیش رسد خطلِ دی بر سروی در پای گل از دست مده ساغرِ می

تاریخِ ختامِ این دیوانچهٔ فارسی

(رمل : فعلاتن فعلاتن فعلن)

می کنم شُ کرو سپاسِ یزدان با زب انی که بگوی د سه زبان
 که دلم راب ه شکر گفتاری کرد چون طوطِ ی شیرین بیان
 3 نظم تازی و دری و ترکی گویم از لطفِ خدایِ مرآن
 عربی هر سخن رنگینم شد چو آثارِ لبید و حسّ ان
 فارسی شعرِ پسندیدهٔ من شده رشکِ شعرایِ ایران
 6 سخنِ ترکی اعجاز اثرم غبطۀ نادره گویان جهان
 لیک از جو ر سپهرِ ناساز بودم آزرده و زار و حیران

¹ راهت ACD : راهست B
² تو AD : -- BC

- همه آثار پریشان اوراق
 9 حمد لله که ب ه جمع و ترتیب
 شده ام دست رس آسایش
 کرم حضرت سلطان سلی م
 12 منتظم باشد ابد دیوانش
 که مرتب شده با رغبت او
 سنبلستان سخن را وهبی
 15 بهر تاریخ یکی آمد و گفت
- سالها بود ب ه طاقِ نسیان
 فرصتی یافته ام از دوران
 بب عطا بخش ی شاه دوران
 کید این طبع حزین را شادان
 در جهان با شرف و شوکت و شان
 این پریشان سخن تازه زیان
 زیب و رونق دهد ابر احسان
 خوب و ممدوح شد این نو دیوان

فهرست

ج	آ
چشمه کوثر ۲۱	آسمان ۲.۹.۲۲.۲۴.۲۸.۳۷.۴۳.۴۷
چین ۲۸	آفتاب ۲.۳.۱۸.۳۴.۴۲.۵۰
	آهو ۱۷.۴۹
	آینه ۳۹
ح	ا
حَمَلُ ۲	
خواجه حافظ شیرازی ۱۲	الله ۱.۹.۱۰.۵۳
حافظ ۱۶	اسعد زاده شریف افندی ۲
حور ۴۹	بلبل ۲.۷.۲۹
حسان ۵۲	اصفهان ۳۳.۳۷.۴۷.۴۹
	ایران ۳۴.۴۱.۴۷.۴۹.۵۲
	ارض ۳۸
خ	ب
خدا ۳.۱۷.۳۸.۴۷.۵۲	
خورشید ۲۲.۲۶.۲۸.۳۷.۳۹	بدخشان ۲
	بهشت ۲۲.۳۰
	بادیه ۲۴.۳۴
	بسمله ۳۹
	بُراق ۴۴
د	ت
	تاتار ۲۵.۲۸
	تازی ۵۲
	ترکی ۵۲
ر	
راغب پاشا ۲.۲۲	
راغب ۲۳.۳۶	
رنه ۳۸	

ز	ج
زلیخا ۴	جهان ۵۲، ۴۹، ۳۷، ۳۵، ۳۱، ۲۴، ۲۲، ۲۱، ۲۰، ۱۷، ۱۱، ۱۰، ۵، ۳، ۲، ۱
زاهد ۳۹	جذی ۲ جنت ۴۵
غ	س
غزالان ۳۶، ۴۳	شها ۲۸ سما ۳، ۳۸ سنبل ۳ سلطان سلیم ۵۳
ف	ش
فلک ۲، ۲۲	شوکت ۳، ۱۷
فرهاد ۴۳	شیخ سعدی شیرازی ۱۲، ۲۹ شمشاد ۱۵ شیراز ۳۳، ۳۴، ۵۱
ق	
قمری ۲۹	
قلم ۳۹	
ک	ص
کبوتر ۱	صاحب صفاهانی ۱۱، ۱۲، ۱۷، ۲۸، ۴۲، ۴۵، ۴۶
کعبه ۳، ۲۵، ۳۴	صنم ۱۳، ۲۹
کاغذخانه ۱۶، ۱۷	سعدی ۱۴
کنعانی ۲۰، ۲۹	صفهان ۲۰
کنعان ۳۶، ۴۳	صومعه ۲۹
گ	ط
گوسفند ۱	
گرگ ۱	
گلستان ۲، ۴، ۲۹، ۳۷	طوطی ۲۱، ۳۴

ل	ع
٢٠٦٠١٧٠٣٤٠٣٨٠٤٠٠٤٣ لعل	عقيق ٢
٦٠٧٠١٧ لاله	عيسى ٤
٥٢ لييد	١١٠١٦٠٣٦٠٤٦ عالم
	٢٠٠٤٧٠٤٩٠٥١ عجم
	٢٩ عزيز
و	
١٠٢٠٣٠٤٠١٢٠١٤٠١٦٠١٨٠١٩٠٢١٠٢٢٠٢٣ وهبي	م
٢٥٠٢٦٠٢٧٠٢٨٠٢٩٠٣١٣٢٠٣٣٠٣٤٠٣٥٠٣٦	مصطفى خان ١
٣٧٠٣٨٠٣٩٠٤٠٠٤١٠٤٢٠٤٣٠٤٤٠٤٥٠٤٦٠٤٧	٢٠٣١٠٣٧٠٥٠ ماه
٤٩٠٥٠٠٥٢٠٥٣	١٦ محبي
٤٢ وصاف	٢٥ مذهب
ه	٢٩ مصر
	٣٦ مجنون
٢ هما	٣١ محشر
٢١ هلال	
ي	ن
٢ يمن	٣٥٠٤٠٥٠٢٨٠٣١٠٣٢ نوبهار
٣٠٥٢ يزدان	١٥ نرگس
٤٠٢٠٠٢١٠٢٩٠٥٠ يوسف	
٧ يونانيان	